

ERDÉLYI MUZEUM

XIX. kötet.

1902.

VIII. füzet.

Bölöni Farkas Sándor naplójegyzetei az 1834/5-ki erdélyi országgyűlésről.

Az 1834-ki farsang utolsó napján a kolozsvári nagypiaczon levő főörhely előtt valami rendetlenségért letartóztatott az ór egy diákot. Nagy riadalom keletkezett: a diákok rátámadtak a katonaságra, mely sortűzet adott és szuronyal rohant a népre. Egy katona a békéltető és esillapító Bethlen János grófot arezon szúrta és többen megsebesültek az ellenzék tekintélyesebb tagjai közül is. A már amúgy is izzó lelkek egész elkeseredéssel törtek ki, midőn látták, hogy a hatalom semmitől sem riad vissza és az ellenzéknek vezérért, a komoly politikus Bethlent sem kiméli meg még a legdúrabb bántalmazástól sem. Mind hangosabban kezdték követelni az országgyűlés összehívását, az alkotmány visszaállítását.

Végre össze is hivatott az országgyűlés. „Az 1834-ki országgyűlés — így jellemzi Kemény¹ — a legfényesebbek egyike volt minden erdélyiek közt, ha a szónoklatokat tekintjük, de a legkevésbé gyakorlott és a leghibásabb, ha a kinálkozó alkalmak eszélyes felhasználásáról és az eredményről ítélünk“. Pedig ez országgyűléstől sokat várt egész Erdély.

Mindenki aggódó figyelemmel kísérte tanácskozásait, megdöbbenve tapasztalta az ellenzék hiába való küzdelmét és kínos rettegéssel látta erőszakos szétosztatását. Ez aggódó hazafiak között volt B. Farkas Sándor is, a kormányzék negyed-osztályú irnoka, kit híressé és a jók előtt becsültté tett már ekkor második kiadásban közkézen forgó műve az *Útazás Éjszak-Amerikában*, melyben nemes idealizmussal hirdette a szabadságszeretetet és az emberi jogokért való rajongást. Barátjai voltak Wesselényi és a „vándor patrióták“ mind, — ellensége volt a hatalom, mely csakhogy éppen megtúrte hivatalában, de mellözte egyre előhaladásában.

¹ Tanulmányai, II. 72.

B. Farkas már ekkor túl volt élte delén, túl volt sok szenvedésen és küzdelmen. De lelke még mindig ifjonti tűzzel lángolt hazájáért, a szabadságért, az alkotmányért, az emberi jogokért. A hivataloskodás hosszú évei nem ölték ki belőle az ideálokat és nem nyomhatták el benne az ellenzéki szellemet. Amerikai utazása még erősebbé tette ezt benne, sőt egészen a köztársaság felé terelte. Rajongó idealista volt; de hiányzott belőle a mindent merő erős akarat. Ezért nem jutott kora vezetői közé, bár a vezetők az ő könyvéből erősödtek meg a szabadság szeretetében, az emberi jogok megbecsülésében. Ő maga megmaradt szorgalmas hivatalnoknak.

De lelkét egészen áthatották az események. Éppen az oly szomorú csalódásokkal teljes 1835. esztendőben határozta el, hogy naplót vezet. Vezetett is az egész éven át; de azután félbehagyta. Pedig naplója rendkívül érdekes. Nem azért, mert pontosan felrója benne a történeteket, hanem azért, mert minden esemény az ő nemes lelkének reflexén át jelenik meg benne. Saját lelkét tárja föl, midőn az eseményeket feljegyzi.

Kisérjük ezeket naplója nyomán.

„Január 13-kán. Országgyűlésünk dolgai mind inkább bonyolódnak. A legszebb indítványok elhulnak. A szabadelvűeket üldözés, s ijesztgetés fenyegeti. Árulás, visszavonás, rettentés, megvesztegetés, s minden nemtelen eszközök játékba vétettek. Megesalódtam hazám morális erejében; alig van tíz ember, ki értene, mit kell tenni. Nincsenek generale principiumaik, melyek körül forogjanak, s még is örökre azon egy pontra térjenek vissza. A nagyobb rész még csak módiból, önhaszonból, ravaszságból liberalis. Kevesen gondolkodtak komolyúl a szabadságról, annak szelleme nem vált még vérré bennök. S lehet-e többet remélni törvényeink mostani állásában? — E nemzet soha nem fog elmenni a rendes reform útján. Külső vagy belső megrázkodtatás, sanyargatás és inség kell, hogy felébredjen bűnös henyeségéből.“

„Wesselényi Miklós különös jelenet az országgyűlésen. De ő nemzetünknek korán van születve, mint II József volt De még is oly hasznokat fog tenni, — nem nekünk, hanem a jövő generatióknak, — mint József tett. Neki sok ellenségi vannak és lesznek, személyesen és elveinek, s ez, a historia szerint, igen természetes. Ő nem azok közül való, s nem is akár az lenni, kit minden szeretessen. Neki egy nagy hibája van a politikai pályán. Azt hiszi, hogy az oratori taktikát nagyon érti, s van is oka ezt hinni a momentum behatásai után. De nem akarja elhinni, hogy ravasz ellenséggel áll szembe, mely minden oratori taktikáját hátulról

gúnyoló nevetéssel teszi semmivé. Nem akarja hinni, hogy ellensége a mily ostoba, épen oly ravasz is.“

B. Farkas régi barátja volt Wesselényinek. Ifjan ismerkedtek meg, mikor a marosvásárbelyi kir. táblánál együtt gyakornokoskodtak. Jól ismerték egymást és Farkas jól is ítélte Wesselényiről. De jól ítél Farkas a közállapotokról is és szinte jóssá válik, mikor a jövőre fordítja tekintetét. Aggudalommal telt lelke semmi vigasztalót sem talál barátja állapotán. Jan. 15-én ezeket írja naplójába:

„Ó hazám, mikor lesz vége e kínos aggódásnak miattad! Derengsz néha szép reményt, sugárzassz néha szép jövődöt, s oszlani látszanak fellegid. És megint új robajjal dúlnak feletted zivatarok, s elborulsz és a zsarnokságnak ujonnan kigondolt fortélyja riaszt fel álmodból. Ah, ez valóban fárasztó élet, ez a reménytelen szerelmesnek gyötrelmes élete.“

Az országgyűlésen egyre magasabbra esaptak a szenvedély hullámai. S éppen ekkor a hatalom újabb okot adott a kitörésre: megakadályozta a gyűlések naplóinak kinyomtatását, a mit a rendek már kimondottak. Ekkor Wesselényi egy könyomdát szerzett és azon nyomatta a naplót. Farkas így emlékezik meg erről:

„Január 29-kén. Wesselényi fellép e az országgyűlésen egy nagy következtésű indítványával. Miután a napló nyomtatását betiltották, s hiába volt a nemzet jussaira hivatkozás, s minden kérelem, ő senkinek nem szólva, lytographiai köveket hozatott, s a napló nyomtatását Január 1-ső napjától kezdve, szállásán megindította. Mely nagy volt a meglepetés, midőn beszéde közben kitakarta a napló már kinyomtatott első ívét, s felmutatta a gyűlésnek. Határtalan öröm lepte meg a gyűlés nagyobb részét, s halálos remegés a szolgálkúeket. Az indítvány elfogadtatott, s ő a sajtót a nemzetnek adta. A legelső próba ívet én is bírom, melyet igen nagy kincsnek tartok, mert ezen szép merészségnek bizonyosan nagy következtései lesznek. Estve Gyulay Lajos ívet boesátott a casinóban, hogy Wesselényinek ezen szép tettért egy billikomot nyújtsanak.“¹

Farkas itt, természetesen, föltétlenül magasztalja Wesselényi merész tettét; pedig ez épen nem volt szerencsés tett, mert megbontotta magát az ellenzéket, melynek mérsékeltbb része belátta, hogy ezzel csak újabb bonyodalmak álltak elő, a sajtó-szabadság ügye pedig megoldatlan marad továbbra is. Sőt e tett maga után vonta az országgyűlés felosztatását. A napló ezt így beszéli el:

¹ Ballagi Géza. (A magy. nemzet története, IX. 260.) azt mondja, hogy a jan. 14-ki országos ülés naplójával kezdette Wesselényi a nyomtatást.

„Febr. 4-kén. Nehány nap óta nem akarnak országgyűlést tartani. Az emberek suttognak, hátra vonulnak, remegnek, s senki sem tudja, mi lesz. Azt rebesgetik, hogy a gyűlést eloszlatják, s Ausnahms-Regierung lesz. Ez nem ujság a világ historiájában, s az Erdélyben sem. Bászta, Heister, Caraffa etc. mind ismeretes nevek nekünk. A Coup d'Etat kedvetlen ugyan a jelen kornak, de a jövődő mindig szokta áldani.“

„Febr. 6-kán. Minden kaput katonaság foglalt el töltött fegyverrel. Azt suttogják, hogy kemény rescriptumok érkeztek, az országgyűlése minden tette cassáltatik, s eloszlatják; ha nem akarnak oszlatni, katonaság fog az országházára rukkolni. Felgyűltek a rendek tíz óraker, olvassák a jegyzőkönyvet, utána az elosztató rescriptumot, mely tele van törvénytelenések elészámlálásával, s fenyegetődzésekkel. Az olvasás bévégeztével az Elnök odahagyja székét, hiába valók különböző felkiáltások, hogy ez törvénytelen elosztatás módja.“

„Ugyanekkor a Gubernium is egybegyűlt, ott is olvassák ezen rescriptumot és még egy mást is, mely azt tartja: hogy mivel az ország rendetlenségbe jött, királyi biztost neveztek ki, s ennek teljes hatalom adatott letenni, s felvenni minden tisztviselőket s mindent eselekedhetni, mit jónak lát. A marchalis székek betiltatnak, s minden csak a biztostól függ. — A katonák még mind foglalva tartják a város kapuit körörsded. — Rémülés fog el mindeneket, hogy önkényű igazgatás állott fel. A követek egy része azonnal készűl elindulni. A többek protestatióról gondolkodnak, de nem lehet egybegyűjteni őket. Minden ember csak önmagával van elfoglalva, s mint egy közönséges égéskor, csak arról gondolkodik, hol menthesse meg személyét, s vagyónát. Sok ember leveti az ál-orezát s szélnék fordítja köpenyegét. A módi, a ravasz, s a kétszín liberalisok rohannak az új igazgatásnak hódolni, s jelenteni tetteik megbánását. A servilisek triumphussal járnak, s fenyegetődznek. Alig van néhány, ki megtartotta eszméletét. A historia senkinek nem jut eszébe. Mindenekben közönséges annak megvalósúlása érzete: hogy nincs erőnk, gyengék vagyunk — és gyávák vagyunk. Mely képek ezek egy festőnek, s psychologusnak. Egész nap jártam széllyel, ismerőseimmel találkozni, s a dolgok folyamát figyelmezni. De elfojtódott, elkeseredett érzéssel jártam. Láttam népmozgásokat Párisban és Belgiumban; láttam a juliusi revolutio következéseinek habzásait, de azok nem érdekelvén engem, hideg nézőnek maradtam, s azt hittem, hogy hazámban is hideg tudnék maradni. De egészen másként tapasztalom itthon magamat; dulva van belsóm, a jövődő minden kedvetlenségeivel áll előttem, s fáj, igen fáj hazám sorsa.“

„Február 7-kén. Gyakran megfordultam Wesselényinnél. Az ő sorsa az enyém is. Ótet igen félttem, mert ellene vannak leginkább

felbőszülve a servilisek. Figyelmeztem minden léptét; nyugtalannak látszott ő is, de nem elesüggedve. Drága reá nézve minden pillanatot, mert minden pillanatban várni lehet a rárohanást. Javaltam neki teljes szivemből, hogy menjen, vonja félre magát egy ideig, s ne játszdja Egmontot. — De nagy esudám volt, valahányszor Wesselényihez mentem, hogy máskor mindig tele találtam szobáját, s most alig egy-két ember néha!“

„Délben egész pompával felment a királyi biztos¹ a Guberniumba. Az utczán, s Gubernium körül sok néző állongott. A tanácsosok eleibe jöttek a grádiés aljáig, ott hódolni nekie. Az alsó personalénak is rendelés volt téve, hogy mindenki a tornáczokon álljon a pompa nevelésére. A tanácsban felolvastatott a biztos rescriptuma, melynek erejénél fogva az ország izgatása határtalanul rábizatik — Soha ellenkezőbb arczulatokat nem láttam, mint a biztos felmenté és lejtettek! Mindenki némán állott, de egy résznek rejtett öröm sugárzott arczán, a más bánatja mélységét látszott boncsolgatni, — és megint a más rész a Homerosz Achilleséhez hasonlított, midőn Patroklosz megöletése után bódulva forgatta könnyezni nem tudó szemeit — és megint egy nagy rész ott állott, semmisége érzetében egybesugorodva, bárminő sorsnak jobbágyi alázatossággal meghajtani nyakát.“

„Estve elbúcsuztam Stuler nevű kelkes ifjútól, ki legelső volt a lesújtásra kiszánva. Neki még az éjjen menni kellett, mert a városi tanácsnak ki volt adva a rendelés elfogatása iránt . . .“

„Február 8-án. Elindúlt Wesselényi. Akaratból nem mentem hozzája búcsuzni; nagyon el voltam érzékenyülve. Mintha egy nagy teher esett volna le szivemről, midőn megtudtam, hogy szerencsésen elmehtett.“

„És most már magam sorsáról kezdék gondolkodni Szobámban maradtam egész nap, számot vetni magammal. Mind elé sorolám politikai bűneimet. Megfeszítettem emlékezetemet, hogy öt esztendei politikai tetteim, irásaim s beszédeim még egyszer megvizsgálhassam. Azokat előbb egyenként a törvény szoros értelme szerinti bírálat alá vettem, ítéltem, mintha idegent ítelnék, — s magamat hazánknak akármely igazságosan magyarázott törvénye előtt, tökéletesen tisztának találtam. — Azután egy határtalan önkény széke előtt képzeltem magamat, s érzém, mennyi oldalról vagyok megtámadható, mint magányos szegény ember, mint hivatalbeli, s mint író . . .“

„De mit vétettem tehát? Vétkem-e: hogy sok esztendei elmélkedéseim, itthon és más nemzeteknél tett tapasztalataim után a józan észem, s a természet törvényein alapúlt constitutionalis kor-

¹ Estei Ferdinánd főherczeg.

mányt óhajtottam, hol a király is csak első tisztviselő, s nem népe zsarnoka legyen, hol a törvény minden lakost egyformán védjen, s hibájában egyformán büntessen, hol csak a törvény uralkodjék kérelhetlen keménységgel, s nem senkinek önkénye? Vétkem-e, hogy fájt nemzetemnek hátra maradta, demoralizáltsága, nyomatása, elme-cseveszettsége? Igenis, gyermek korom óta örökös vágyam, törekedésem, álmam, minden érzetem, s gondolatom csak az volt, hogy e nemzet felemelkedjék. — Utáltam minden privilegiumot, monopoliomot és megkülönböztetést. Utáltam az aristocratia czudar gőgjét, s a hol lehetett, nevetségessé tettem. Gyűlöltem a bureaucratia pedántságát, a tisztviselők kevély zsarnokságát, s azt felfedeztem, s ellene szitkozódttam. Tettel, szóval s írásaimban terjesztettem minden democratiai elvet. Elszortam a külföldről hozott minden szabad intézetek magvait. Vértzett szívem hazámbeli embertársaim egy részének rabszolgai nyomatásán, mellettök harezoltam a feudalismus ellen, s az egész nemzetet kivétel nélkül egyforma szabadnak óhajtottam. Hazám nyelvécért éltem, haltam s azt mások nyelve elnyomásával hazámban uralkodóvá emelni, egyetlenné tenni igyekeztem, s minden lakost szabad magyarrá lenni óhajtottam Gyűlöltem a hideg cosmopolitismust, mely a nemzetiségek legnagyobb mótelye. Tulságig megvettem azokat, s bosszusan gyűlöltem, kik nemzetem eléhaladtát, mivelődését és nyelvét akadályoztatták, vagy az iránt hidegek voltak. Háládatlan czudaroknak tartottam, kiknek nem a nemzeti nyelv volt szívök és társalkodások nyelve. Kaczagtam az uralkodás kegye és fénye után alacsonúl mászókat . . . És ezek az én politikai vétkeim summáson . . . De mit tehet velem akármely önkény is, hogy e vétkeimből kigyógyítson? Megfoszthat hivatalomtól, melynek feláldoztam egészségem, vagyonom s ifjuságom munkás korát? Megfoszthat mindenemből, s koldusnak taszíthat ki a világra? De nem foszthat meg lelkem erejétől, s szegénységem büszkeségétől; izzadva kerestem eddig is kenyeremet, ismerem a sanyaruság, s szükség szigorú sorsát is, s mig egészségem tart, akárhol kivívom élelmemet. Töszurdalásokkal kinozhat? elveheti szabadságom s életemet is? De nem veheti el lelkiismeretem nyugalmát, s azon tiszta és szívemet büszkén emelő öntudatomat, hogy csak a jót és igazat csak a közjót és hazám boldogságát óhajtottam Én tisztán állok Istenem és lelkiismeretem előtt. Nem akarom szégyenleni magamat önmagam előtt és soha meg nem tagadom eddigi érzésem s gondolkodásom módját “

Lehetetlen nem éreznünk, mennyire szíve bőségéből árad minden szava. Egyébkor színtelen stilusa emelkedetté válik s az igazi ékesszólás erejével ragad meg. Hinnünk kell őszinteségében, s csodálkozva látjuk, mily „bűnökért“ szenvedtek akkor a hazafiak. Ezekről ír febr. 10-én:

„Akár mérre menyek, elborúlt arcokat s magukba vonúlt embereket látok. Mindenütt csak egy tárgy szomorú boncsolgatása. Több lelkes hazafiak elbűcsűztak hivatalaiktól; az ország ily törvénytelen állásában nem akarnak szolgálni. Főispányok: Haller, Ugron, Degenfeld, Bánffi László és Ádám s Mara, tanácsosok: Zeyk és Kemény, egyszerre mondtak le és még többen a vármegyéken. Mely lelki erő! Mely szép hatalma a közvéleménynek. A ti példátok lelkes emberek, hatalmas tanúsága leszen a maradéknak. Több tisztviselők elbocsáttatását hírlelik. Többeket neveznek, kik *fiscalis actio* alá ki vannak nézve. Wesselényi ellen elkezdett az esketés. A servilisek rohannak, csúsznak, másznak az új igazgatásnál valamely kegyelmet nyerni. Ez a valóságos halászat a zavarosban.“

Azonban nézzük, amiket Wesselényiről jegyez fel Farkas:

„(Febr.) 19-én. Hallom Wesselényit evocálták már a jövő periodusra a tábla eleibe, személyes megjelenésre. Vesztetni fog ő bizonyosan, ha angyalok oltalmazzák is. Ő sok embernek adott frieskát az országgyűlésen, s ha doronggal költ volna fel ellenök, azért még csak megbékülnének fájdalomk múltával, de a frieskát azért szégyellik, mert nem tudták visszaadni, s rejtett bosszújoknak épen jó alkalom ez, legalább bégazolni őtet, mint a Liliputiak Gulivert.“

„Martius 14. Wesselényit *convincal*ta a tábla *per non venit*. Szolnokra kiment a rendelés, hogy személyes leírását küldje bé. Minden ellenei mozdulatok stafétával küldöztetnek egyikőtől a más-hoz, titkos consiliumokban hozatnak az irántai határozatok. Az ő sorsa a nemzet sorsa lett. Ha elfogják ily úton, s ily itéletnél fogva, *pasquillus* a magyar *constitutio*.“¹

„Apr. 22-ikén. Wesselényi elfogattatása meghatározottatott, titkos úton s titkos tanácsokban, s mindenfelé hirdettetik ki. Győztél sötétségnek csoportja! s kurjongatsz odvadból, hogy őtet kiezérezhetted. De az ő lelkét leverni nem fogod, elveiből meggyógyítani nem fogod! Meggyaláztad és nyakára léptél, de ő még sem fog a kereszthez mászni előtökbe, hogy kegyelmet kolduljon. Hatalmasan érzem ezt lelkemben, s rettenetesen esalatkoznám, ha ő is így ne érezzen.“

Wesselényiben nem esalódott; de esalódott másokban. Jun. 16-án ezt jegyezte naplójába:

„J. nálam jára. Panaszlá, hogy közkereset alá vetették. Megvan ijedve. Könnyen capitulálna, úgy látszik. Nem vált vérré benne a szabadság. Azt mondja, más hozta belé a dologba. Bár ezt ne

¹ Ballagi szerint (id. m. 263.) az erdélyi királyi tábla 1835. márcz. 18. rendeli el Wesselényi ellen a közkeresetet.

mondaná vala. Nem kell többé nekem ezen ember. Csak a módi szellem ragadta volt el. Belőle még a legveszedelmesebb renegatus lehet.“

Még egy feljegyzés van naplójában Wesselényiről. Ez:

„December 4-ikén. Miklós napját illuminálák a diákok. A két iskola titkos egyezésben volt, hogy Wesselényinek ezen tiszteletet megtegye. A reformatusok egyszerre 7 órakor gyújtották a gyertyákat. De a professorok hamar észrevették a dolgot s kicsapás büntetése alatt parancsolák eloltásukat. Mondják, professor Sz. oly dühbe volt, hogy hamarább kiolthassa a gyertyákat, kezével verte széllyel s pökdösött azokra. Szegény Wesselényi! épen ma eszendeje száz fáklyák égének tiszteletedre, hosszú sorú követségek mentek megköszöntésedre, s ma már státus vétek csak egy gyertyácskát is meggyújtani emlékedre!“

Bizony egy év alatt sok változott. Meghalt Ferencz király is, — rendkívül élesen jellemzi Farkas naplójában, — sok szép remény elhervadt, sok hazafias remény meghíúsult; csak egy nem változott meg, B. Farkas Sándor. Ő továbbra is megmaradt a szabadság rajongójának, az emberi jogok ábrándos hirdetőjének. December 6-án ezt írja naplójába:

„Az angolokkal valék ebéden. Mint látszik, sok ismeretet szereztek állásunkról. Paget azt állítja, hogy igen új, s igen tapasztalatlan e nemzet még a politikára, és hogy igen sietett nyílt mezőre állani ki. Ily kicsin nemzetnek, úgy mond, legjobb megalázkodni vagy legfelebb guerillázni. Ma már háromszor hallék ily forma ideát, s a kegyelem útját. Mint hallom, sokan tetteleges lépéseket is tesznek e tárgyban. Látom, utoljára egyedül maradok elveim mellett. Kérdém az imént magamtól, ha nem vagyok-e még is bolond, hogy így egyedül különködöm? — És nem felelek semmit magamnak.“

DR. KISS ERNŐ.

A székelyek történelmi intézményeiről.

(Második közlemény.)

IV.

Birtokjog. Önkormányzat.

A székely szabadságnak lényeges alkateleme volt a *székelyek birtokjoga*, mely főkép abban különbözött a magyarokétól, hogy a székely birtok még hűtlenség, hazaárulás vagy felségsértés esetén sem volt elkobozható s megszakadás esetén sem szállott a koronára, hanem a vérrokonok, vagy ilyenek hiányában a szomszédok örökölték. Aranyosszék hogáti közös birtokán az örökös nélkül elhalt székely földje azé lett, a ki előbb vágta belé ekéjét.

A székely constitutio szerint „székely ember örökségét semmiképpen el nem vesztheti, ha a fejét, hitelenségét elveszteni is, hanem atyafiára marad“.¹

A székely örökségben tehát királyi jog nem volt. Székelyföldön a király birtokot sem adományozhatott, székely örökséget, mely nemek és ágak jogán szállott át, csak székely örökölhette s székelylyé a király kiváltságlevéllel senkit sem tehetett. V. István megpróbálta két hívét székely joggal felruházni s két falujokat Udvarhelyszékhez csatoltatni, de a szék kebelébe nem fogadta, mert birtokosaik nem voltak székelyek.² Károly Róbert király a Kászon-széki Lok nevű havasi völgyet, melynek előbbi birtokosa örökösök nélkül halt meg, a székely Apor Sándornak adományozta, de a csiki székelyek a királyi adományozás ellen tiltakoztak s ősi öröküket megtartották.³

Az 1562-iki székely támadás után a segesvári országgyűlés nyirbálja meg a székelyek birtokjogát, kimondván, hogy ezentül

¹ Sz. O. II. 121.

² Szabó Károly: A régi székelység. 186. l.

³ Ugyanott 185.

hűtlenség esetén a székelyek „mind fejenként jószágokat és örökségeket elveszessék“.¹ Ezt a kiváltságot a székelyek régi szabadságát visszaadó 1601-iki országgyűlés sem állította többé vissza.

A székely örökség az atyafiak híre és tudta nélkül nem volt elidegeníthető. A székely constitutio szerint (1555.) „atyafi atyafi ellen idegennek semmijét el nem adhassa, . . . ha 32 esztendő közben tilalom (t. i. óvás) lett volna benne, a vér gyökér visszaveheti“. Rokonoknak az eladó birtokhoz elővételi joga volt. „Ha valamely örököt eladnak és a kit illetve meg nem kínálják vele, ha ellene mond, 15 napig várják meg véle, ha megveheti az örökséget, adják néki“.² A birtokjog 32 év alatt évült el, ha nem tiltakozott az alatt az igénylő. Zálogos jószágban nem volt „időmúlás“ (elévülés), úgy „vérgyökér“ örökségben sem, „mivel vér atyafiak között időmúlás nem lehet“.

Az örökösödés úgy történt, hogy ha valakinek fia s leánya volt, a birtok a fiút illetve, de a fiú a leányt tartozott „a maga székének törvénye szerint“ kiházásítani. Ha a székelynek csak leánya maradt, birtokát ez örökölte s az ilyet „*fiúleány*“-nak nevezték. Ha két leánya maradt, egyaránt osztottak, t. i. mind a kettő *fiúleánynya* lett. Magyarországon a fiörökös nélkül elhalt magyar nemes birtoka a koronát illetve s csak a király tehetette örökössé a leány utódot: a Székelyföldön maga a székely jog tette örökössé a leányt. Ez volt a *fiúleányság*. Egyenes örökös híján az oldalági rokonokra szállott a jószág.

A székely szabadság egyik fő alkotó része volt a székelység *önkormányzati joga*.

A székelyek az ő székeikben saját magok által választott tisztviselők által igazgattak. A szék legfőbb tisztviselője volt a legrégebb időben a *hadnagy* (maior exercitus) vagy *kapitány*. (Ez is mutatja, hogy a székelység első sorban hadi intézmény volt). Ő volt a szék haderejének főparancsnoka, ő tartotta béke idején a hadi szemléket (lustrálást), ő intézte a székely ispán rendeletére a hadfelkelést s ő vezette hadba a szék hadseregét, ha általános hadfelkelés volt Moldva, Oláhország felé, vagy védelmi háború az országban bent. Ha részleges hadfelkelés volt az ország nyugati, vagy

¹ Sz. O. II. 162.

² Sz. O. II. 121.

északi része felé, akkor a hadnagy helyett a szék által választott külön vezér is lehetett.¹

A hadnagy vagy kapitány volt eleinte a szék törvényszékének elnöke, ő hajtotta be a birságokat s illetménye azok egy részéből állott. Az ökörsütésnél is nagy szerepe volt s fáradtsága jutalmául a nagyobb székekben 24, kisebbekből 12 ökör volt osztályrésze (az 1555. lajstrom szerint).²

A szék második tisztviselője volt a székbíró, vagy főbíró (judex terrestris vagy sedis), kinek főfeladata volt a bíráskodás a szék esküdteivel. Jövedelme a birságok egy része volt, az ökörsütésnél székenként 12—18 ökör.

A hadnagyság és bíróság nemek és ágak szerint váltakozott, vagy a szék által választott. Mátyás király 1461-ben megerősíti Kászonszéknek Zsigmond király által adott ama kiváltságát, hogy ők magok választhassanak hadnagyot és székbírót.³ A választás jogát 1462-ben elvesztették.

A székbíró helyét 1562. után a *királybíró* foglalta el s ez lett a szék első tisztviselője. Már előbb is voltak királybírák, mintegy a szék törvényszékének ellenőrei.

Báthory Zsigmond 1601-ben újra megengedi a székeknek, hogy kapitányokat szabadon választhassanak a köztük lévő nemesek közül. De ez inkább csak kijelölés volt, mert négy vagy több jelöltből maga nevezett ki a fejedelem. Az Approbata szerint a kapitányokat a XVII. században már ismét a fejedelem nevezte ki.

Az 1555. székely constitutio szerint „a királybírák dolga az, hogy a székhelyeken üljenek és esztendeig a (szék)bíráktól háromszor számot vesznek“. Helyetteseik is voltak, az *alkirálybírák*. A főkirálybíró a fejedelem nevezte ki.

A szék törvényszékének többi tagjai a *székülők* voltak, kikkel a bíró és kapitány törvényt látott. Ezeket a két első rendből választották; a zabolai gyűlés 1466-ban a 12 esküdt felét az előkelők felét a községből rendelik választani. De a XVI. században ismét csak a két első rendből választják őket évenként, az 1562. törvé-

¹ Sz. O. III. 138.

² Sz. O. II. 125.

³ Sz. O. I. 195.

nyek szerint minden székben 12-öt a főnépek és lófők közül.¹ Jövedelmük a birságok egy része volt.

A szék tisztviselői közül tehát a hadnagy (vagy kapitány) székbíró és székülők a XVI. sz. végéig a székek választottjai s a királybíró a király által kinevezett hivatalnok volt.

A királybírák az Approbata szerint a XVII. században már a szék által választottak, míg a kapitányokat ekkor már a fejedelem nevezte ki.

A XVIII. században a királybírákat a szék jelöli ki s a királyok erősítik meg, illetőleg nevezik ki.

A királyi hatalom főszemélyesítője a székelyek között eleitől fogva a székelyek ispánja (comes Sicolorum) volt, a mely méltóságot eleinte magyar (sohasem székely) főnemesek, később rendszeren a vajdák s a fejedelemség idején magok a fejedelmek viselték. Az első székely ispánt 1235-ből ismerjük. A székelyek ispánja eleitől fogva a király hivatalnok volt, néha kettő is, s voltak helyetteseik (vicecomites), a kiket ők neveztek ki. A vajdák rendszerint az alvajdákat nevezték ki székely alispánná.

Miután a fejedelmek vették fel a székely ispán címét, főkapitányt állítottak a székelyek élére és ez rendszeren a két királyvár (Udvarhely és Várhely) várnagyai is volt.

A székelyek ispánja volt a székelyek fővezére s főbírája, kihez a perek a főtörvényszéktől felelősek. Ők végezték a hadiszemléket (lustrum), ők elnököltek a nemzetgyűléseken, mozgósították véres kard vagy rendeletek által a székely haderőt s vezették a székely hadsereget. A székely ispánnak (1429 óta) két banderiumot kellett tartaniok, ugyanannyit, mint a vajdának.² Főjövédelme volt Töresvár és Görgény vára uradalma hasznélvezete, beiktatása alkalmával mind a hét széktől egy-egy lovat kapott és pedig olyat, hogy azon tisztességesen mehessen a hadba;³ azon kívül a birságokból is részesült s rendes fizetést húzott a királytól is.

A székelyek önkormányzatának és törvénykezésének első fokú foruma a *székgyűlés* volt. Eleinte minden szabad székelynek joga, sőt kötelessége volt a székgyűlésen megjelenni, később a harmadik

¹ Sz. O. II. 163.

² Sz. O. I. 126

³ Sz. O. III. 141.

rend kiszorult a gyűlésekből. Ezek intézkedtek a szék önkormányzati, közigazgatási ügyeiben s bíraskodtak a perekben.

Zsigmond király 1404-ben Miklósvárszéknek jogot ad arra, hogy a többi székek szokása szerint törvénynapot tarthassanak s a perekben ítéljenek. Később nem a székgyűlés, hanem csak az előkelők ítéltek a perekben. A XV. században esküdszékek keletkeztek. A zabolai gyűlésen 1466-ban elhatározták, hogy más székek példájára tizenkét esküdtet választanak, felét az előkelők közül, felét a köznépből.

A szék törvényszékéről eleinte Udvarhely mint anyaszék elé felebezték a pereket, vagy a nemzetgyűlés elé, innen a székely ispán s harmad izben a király elibe.

II. Ulászló 1499-iki privilegiuma szerint a perek előbb a székeken tárgyaltnak, onnan Udvarhelyszékhez, mint anyaszékhez (ad Udvarhely sedem scilicet universalem) felebbezhetek, innen a székely alispánhoz, majd a székely ispánhoz s végül a királyhoz.¹

1505-ben az Udvarhelyt tartott nemzetgyűlés az összes székelység számára külön felebbezési törvényszéket állított fel Udvarhelyen, melynek 17 tagja volt, 4 főember és 13 lófő Udvarhely és Keresztur székből választva a nemzetgyűlés által.²

Székelyföld önkormányzatának legmagasabb foruma, az összes székelységre kiterjedő törvényhozási és bíraskodási intézménye volt az u. n. *nemzetgyűlés*. Első okleveles adat 1344-ből említi.³ Ettől fogva a XVI. századig rendkívüli időközönként összehívták, midőn szükségét érezték. Ilyen volt a zabolai gyűlés (bár részleges) 1455-ben, melyen a székely ispán elnöklete alatt magyar főnemesek, s az összes székely székekből nagy számmal s a három szék előkelősége és közönsége vett részt. 1505-ben Udvarhelyt „az egész székely földének lakosai“ nevében írják, hogy „a mi országunknak régi szokása szerént néminemű szükséges dolgaink véghez viteleért és némely illetlen szokásoknak megjobbításáért közönséges gyűlést hirdetünk“.⁴ 1506-ban „Székelyország földének lakói és az egész Székelyföldön lévő székelyeknek közönségesen minden felső és alsó renden lévői“...

¹ Sz. O. III. 142.

² Sz. O. I. 306.

³ Sz. O. I. 51.

⁴ Sz. O. I. 306.

Udvarhelyszéknek Agyagfalva nevű majorjában az mű országunknak közönségesen való szükséges dolgaiért kiváltképen való gyűlést hirdettek és rendelték, hogy a külömb-külobbféle egyenetlenségeket és hitván szokásokat eltörlenék és hadnák¹.

Nemzetgyűlést tehát a székely nemzet saját elhatározásából hív össze s ott „Székelyországunknak régi bévett authoritásából és hatalmából“ hoz törvényeket és bíraskodik fontos ügyekben. A nemzetgyűlést az előkelők kérésére a székely ispán vagy Udvarhelyszék kapitánya hívja össze.

A zabolai gyűlésen (1566) az ispán elnököl; az udvarhelyin (1504) Udvarhelyszék hadnagya.

II. Ulászló 1499-iki privilegiuma szerint szükség esetén Udvarhelyszék kapitánya hívja össze a székelyek három rendjének összességét. Nem kellett hozzá tehát királyi engedély vagy az ispán engedélye.

A nemzetgyűlés hatásköre igen tág volt. Törvényeket hoztak, bíraskodtak, 1505 előtt első felebbviteli törvényszék volt, ítelt a hamis bírák és a politikai bűnösök a lázítók ügyében, megszavazta az ökörsütést s annak behajtási módját. Hatalmi köre nagyobb volt a királynál is, mert jószágvesztésre is ítélhetett.

A zabolai gyűlés azt határozza, hogy a kik a közönséget régi szolgaságába akarják taszítani, életükkel lakoljanak és vagyonuk elkoboztassék, minden kegyelmezésre való kilátás nélkül. Az igazságtalan esküdtet bőre lenyúzására és szalmával kitömetésre ítéli érdemesnek.²

Az udvarhelyi nemzetgyűlés (1505) az igazságtalan bírakat számkivetésre s minden ingó-bingó marhái és öröksége elvesztésére ítéli s még azt is, a ki megkegyelmezésükben fáradozna.³

II. Ulászló 1899-iki privilegiuma meg akarja szorítani a nemzetgyűlés eme nagy hatalmát s a közszabadság ellen vétők és a nemzetgyűlés által fő és jószágvesztésre ítélteknek fenn akarja tartani a királyhoz felebbezést és a kegyelmezés jogát, mert nem illik, — úgymond — hogy a királyi tekintély elől elzárassék.⁴

¹ Sz. O. I. 313.

² Sz. O. III. 84.

³ Sz. O. I. 307.

⁴ Sz. O. III. 143.

Az agyagfalvi nemzetgyűlés (1506) már ebben az értelemben határoz, de úgy, hogy a nemzetgyűlésnek is fenntartja a kegyelmezés jogát. A pártütő, nemzetáruló — úgymond — minden tisztességét és becsületét elveszesse, semmi tisztet ne is viselhessen és itt, Székelyországban soha ne is lakhassék, mindazáltal öröksége igaz örököseire maradjon és az ilyeneknek, mint hitetleneknek senki *a fejedelmen kívül* grátiát ne adhasson, hanem ha az egész székelység egyenlő akaratból.¹

A király kegyelmezési jogát tehát elismerik, de mellé állítják, mint egyenrangút a székely nemzetét.

Ezek a törvények mutatják a székely nemzetgyűlés nagy hatalmát, mely még a királyt is felülmulta annyiban, hogy alaptörvényt megváltoztathatott, jószág elkobzásra is ítélhetett, mire a király nem.

A székely nemzetgyűléstől Verancesics erdélyi püspök, majd esztergomi érsek így rajzolja: a gyűlésre fegyveresen jönnek össze, a főemberek körbe ülnek a többiek nagy lármával zajongva állanak közöttük s élénken tiltakoznak, nehogy olyat határozzanak, a mi nekik nem tetszik. Ha valamit akaratuk ellen végeznek, kitörnek az ellen, a ki miatt valami szokatlan teher alá estek, az ilyenek aztán úgy töltik ki bosszújukat, hogy házát tömegesen megrohanják s földig lerombolják. Ha valaki szabadságuk ellen újítást tervez, azt fegyverrel is üldözik s ha elfoghatják, a gyűlés színe előtt megölik.²

A ház lerombolás ősi székely virtus volt, melynek sok példáját ismerjük a századok folyamán. Minden székely támadás is ezzel kezdődött. Oláh Miklós is írja a XVI. sz. közepén, hogy ha valaki közülök az ország és közjó ellen vétett, vagy alattomosan szabadságuk ellen törekedett, vagy a közfelkelésre nem jelent meg, minden vagyonát zsákmányra hányván, házát földig lerombolják és ha közre kerithetik, megölik.³

Az 1466. zabolai gyűlés is felépíteni rendeli a megelőző lázongás alkalmával lerombolt, vagy felégetett úri házakat.⁴ Az agyag-

¹ Sz. O. I. 315.

² Verancesics művei I. 146.

³ Hungaria et Attila 197. l.

⁴ Sz. O. III.86.

nemzetgyűlés végzéseiben fel van említve „a házaknak elhányások, mint az elmúlt időkben egy néhányszor megestenek.“¹

Az 1562-iki támadás is azzal kezdődött. 1599-ben midőn Mihály vajda mellé állottak, legelőbb is Várhegy várát dúlták szét és Senyei Pongrácz házát Oroszfaluban rombolták le.²

A székely nemzetgyűlések a XVI. századdal megszűntek. Az utolsó volt az 1555-iki, mely a székelyek régi szokásjogát törvénybe iktatta. A rendszeres országgyűlések tartása mintegy fölöslegessé tette s az 1562-iki nagy átalakulás után nem szívesen látta volna a fejedelmi hatalom. De a nemzetgyűlés emléke élénken élt a későbbi századokban is a székelyek emlékezetében. Br. Apor Péter 1744-ben, midőn Mária Terézia hadfölkelést hirdetett, azt indítványozza Bécsben, hogy az egyöntetű eljárás megbeszélésére hívják össze a székely nemzetgyűlést, mint „boldog emlékű eleink ideiben“ szokásban volt, „mikor ilyen nagy momentumu dolgok folytanak.“³ De Bécsbe erről hallani sem akartak.

Udvarhelyszék József császár halála után nemzeti gyűlés tartását kívánja az unio előkészítése ügyében, de — úgy látszik — elmaradt.⁴ A XIX. sz. erdélyi országgyűléscsin szokásban volt, hogy az országgyűlés megnyitása előtt a három nemzet előzetesen nemzeti gyűléseket tartott.

Az utolsó székely nemzetgyűlést 1848. okt. 16—17-én tartották az agyagfalvi réten, gr. Mikó Imre kincstárnok, választott elnök vezetése alatt, a hol m. e. 30,000 székely gyűlt össze az összes székekből s elhatározták a haza védelmére a hadfölkelést.

A nemzetgyűlések eme vázlatos képe is mutatja, mily tágkörű volt a székely nemzet jogköre és önrendelkezési joga; ezekben a nemzetgyűlésekben mintegy a vezérekkorabeli ősmagyar nemzetgyűlések képét szemlélhetjük.

¹ Sz. O. I. 315.

² Sz. O. IV. 145.

³ Br. Apor Péter verses művei és levelezése II. k. 315.

⁴ Udvarhelyvármegye története (Jakab Elek és Szádeczky Lajos, 543.

Szentmártoni Bodó János.

(Második és befejező közlemény.)

A munkát dicsőítő harmadik költeménye: *Az malom és ácsmesterségnek dicséretiről való ének*. Sorképlete: 5+6. Rimelése: a, a, a, a. Nem a bánya nagyszerű ácsmunkái vezették a költőt ennek megírására, mint Jakab Elek gondolja. Bár egészen egyéni élmények behatása alatt keletkezett. Nem is a bányaácsokról, hanem főleg a malomácsokról beszél s maga világosan elbeszéli munkája keletkezését. Avval kezd, hogy a minap útközben eltévedt, egy folyóhoz ért. Magát a folyót ismerte ugyan, de nem úgy, hogy minden gázlóját tudja, nem mer neki váltani. Méri egy ruddal, nagyon mély. Egy ember kiáltja a tulsó partról, hogy menjen feljebb, révhajót hoz. De három óráig kellett várakoznia, mert „követ ütvén az hajó, törött el,” a malommester most nagy sietséggel futja-faragja, tatarozza. Ő egy bokor alatt a pázsiton várakozott, elmélkedett.

Gondolatom lőn csak azon dologról,
Erős vizeken való járásokról,
Malommesternek mély tudományáról,
Gátkötésekről, sok faragásokról.

Ezt az elmélkedését veszi pennára s így bizonyos egyéni jellemet, életszínt ad a dolognak. Különben is nemesak régen, de ma is, messze vidéken híres egy-egy malomépítő mester. Beszélnek róla, mint valami hősről a nép élő krónikásai s szájról-szájra jár alkotásainak emlékezete. Költőnk is énekli, hogy esodálni lehet az ácsmestert, a malommester erejét, a ki Istén után parancsol a vizeknek. Isten tanította ácsmunkára Noét, hogy a bárkát megépíthesse.

Salamon a szent templom építésénél 30000 faragót foglalkoztatott. Milliányi hadi népe volt Xerxesnek, de a tengert meg nem győzte

De az ácsmester mély tudományával,
Gyakor méréssel, eszes vágásával,
Fejszével, bárddal, öreg furujával,
Birni tud az nagy vizek habjaival.

Jó fejsze lévén a malommester kezében, vizekre megy, útat csinál tengeren, folyón. Lánczot köt gátból a sebes vizekre. Meg aztán :

Deszka közt viszi az malomkerékre.
Hogy az nagy követ megpendítse lisztre.

S nemcsak magának van haszna belőle. Drágaság idején szegényeknek, árváknak, éhezőknek „ád az malomporban.“ Ezért mondja a költő :

Nagy tisztességben tartom az faragást,
Ez eleiben tészem csak az szántást,
Az szántás után bizony nem lelek mást,
Ki meghaladná haszonnal az ácslást.

Mint magyar ember, mindenk felé helyezi ugyan a földművelést, de azért hozzá veti, hogy a szántó sem lehetne el ács nélkül, mert a szántóvas, gerendely fában ül, járom, tézsola is kell.

A kőműves is ha házat rak, a héjazatot az ács készíti ; a míg ez nincs meg, nem is ház a ház. Az ács felmegy a toronytetőre, felteszi félelemtelen, Istenben való bizodalommal a gombot ; rá nézni is iszonyodunk.

Mikor az ember meleg tűznél sütkörészik, a malommester fejszével vágja a jeget, tapodja a vizet. Molnáraival kivágja a kereket a jégből, hogy kenyeret elessünk. Példaképpül állítja oda :

Ti asztalosok s ti hasznos kádárok,	Mert igen gyorsan megszűnik mívetek,
Esztergárosok, jámbor kerékgyártók,	Mihelyt fogytára jut az kenyeretek.
Az egész földön fából kik faragtok,	Malommesternek szépen beszélgettek,
Az malommester legyen hadnagyotok.	Kész búzátkból lisztet ád tinéktek.

Sőt azt is dicséretbe rója, hogy a fazakasnak, fűsúgyártónak törmelékét szemétre dobják :

De az forgácsa az faragó ácsnak
Serény fővést ád fazékban az húsnak.

Egészen neki hevülve végzi :

Ácsműnek hasznát még az vak is látja,
Annak jó voltát az néma kiáltja,
Még az siket is dicséretit hallja,
Kellemetesnek pennám is azt írja.

Valakik azért hídon s hajón jártok,
Kenyeret s cipót valakik haraptak,
Malommesterről jól gondolkodjatok,
Istentől áldást neki kívánjatok.

Ugy látszik kéziratban már ismerték, kedvelték, mikor egy malommester elkérte s talán kiadásra segítette. A végső versszakban mondja a költő :

Az ezerhatszáz és az negyvennégyben,
Szent Jakab hava második hetiben,
Egy malommester Kolozsvármegyében
Erre kért engem s úgy adtam kezében.

Az ipari munkásság után a kereskedelemre tér, *A kalmárok dicsireti* 101 Balassa-féle strophából álló költemény. Azt mondja, hogy sok mindenről énekeltek már a poéták, de a hasznos kalmárrendről elfeledkeztek. Pedig több haszna van mint a mennyi hajszál a fejedben.

De én nem oly kalmárt
Értek, ki csak ott járt,
Hol köldökét elhagyta,
Hanem mint ki Gréczet,
Mind peniglen Bécset

Hanem városinkban,
Egy-egy kis kunyhóban,
Árnyék alatt kuttognak.
Egy kicsiny gáliczkő,
Timsó, matászt, vagy tő,

Nyereséggel megjárta.
Mert vagyon olyan is,
Csak ez országban is,
Ki Miriszlót sem látta.

Mik enyett² hirt suttognak.
Ez nem igaz kalmár,
Mert sokat megcsalt már,
Ily nevet csak rá fognak.

Nem az efféle csiribiri szatőcsembert érti, hanem az igazi kereskedőt, a kikről nem érdekből akar beszélni, nem is azért, hogy tán az árusoktól „ajándék tenyeremet tisztelje.“ Önként, meggyőződésből cselekszik. Mintha édesgetni, csalogatni akarná az embereket a kereskedelmi pályára, mondván, hogy a kalmár ül szépen az árnyékon, nem szánt, nem vet, nem „görbendez tőn s ollón.“⁴ Ő helybe várja a pénzt, nem izzad érte. Kalmárok mentették meg Józsefet Isten dicsőségére. Mahomet is kalmárból emelkedik dicsőségre. János is azt mondja a Jelenések Könyvében, hogy Babylonnak egyik nagy átka lesz :

Midőn a sok kalmárt,
Ki eddig köztök járt,
Az Úr tőlük elvonja.

Nincs könnyebb út becsülethez jutni, mint a kalmárság. A kalmárt külföldön mindenütt tisztelik. Bármely háznál elfogadják. Maguk tiszták, ruházatuk esinos, jó szágú, nem mint a timároké. Sokadalomban körülveszik. Ha boltjába mész, azt sem tudod, mit végy, annyi mindene van. Nem bírsz betelni a sok szép holmi nézésével. Itt egy egész lelettár következik, a melynek nem költőisége érdekel, de korrajzi beese. Látjuk a használatos czikkeket s azok nevét. A kelmékkal, ruhánakvalókkal kezdi, mintegy a rőfös boltot nyitja meg. Van ott: drága posztó; ha nem menne érte messze földre a kalmár, akkor „úr is venne gubát az oláhoknál.“ Van: bíbor, bársony, szép vékony tafota, kamuka, atlasz, sodrott és sima selyem, „kiket csak rút bogár fon.“³ Elég van ott: skárlát, lazur, gránát, rása, kanavász, fajlandis, kismiczér, boroszlói esimmazin, perpéta, brassai és abaposztó.⁴ Van sinor, gomb, majez; gyoles, patyolatfátyol,⁵ buja szőtt,⁶ csilyán gyoles; sikest papirossit⁷

¹ Nyers selyem.

² Ért.

³ A tafota könnyebb, a kamuka nehéz selyemszövet.

⁴ Különböző posztónemek. A különböző színű skárlát Radvánszky Béla szerint a legértékesebb posztó volt, különösen ünnepi szoknyák készítésére. A gránát használata is igen elterjedt (Magyar családi élet és háztartás a XVI. és XVII. században.) A rása kevésbé értékes, a fajlandis finomabb. Aba posztót csak közrendű emberek hordtak.

⁵ Finom fehér gyoles. — ⁶ Finom vászon. — ⁷ Ez, nem tudni, mi.

találni; gyapot, segesvári czinedof¹ esipke, reeze, ezérna, galand, pántlika. Nyári bélésnek való zöld, kék, veres, égszín festett vászon. Van bagazia,² bakaesin, nyuszt, rókatorok, hiuzmál.

Aztán egyebekre tér. Van papiros, tintának való galles, gáliczkő. Jön a konyhára való: bors, sáfrány, szerecsendió, gyömbér, szegfű, citrom, pomagránát, narancs, malozsa, nádméz, mandula, füge, rizskása, confrejt. Ezeket a kalmár messze földről, vészes tengerekről hozza.

Majd össze-vissza következik: tömjén, timsó, kékkő, miniom, indi, berseny, bányai, kéneső, bűdöskő, gelét, réz, lamezna,³ gyöngyház, érez, puskapor, ón, concharany,⁴ hártya levél-arany,⁵ arany-ezüst fonal, skófiom⁶ drágakő médál,⁷ tolltok, arany-ezüst drót, gyöngy, kés és keshüvely, erszény, láncz, esatt, botos⁸ kártya, salavári⁹ tő, spaniol, okulár, tükör, olló, lóvakaró, legyező, ujhelyi szép csákány, tollas buzogány, ruhaseprő, balta, török csákány, beretva, főzőserpenyő. Vagyon folyó óra s „néma vagyon lóra,”¹⁰ keese,¹¹ csutár, esizmának való bőr, teveszőr öv, bécsi lakat és zár; aczél, szántóvas, sütő-rostély, réz- és vasgyertyatartó, koppantó, borsmalom, rézmozsár, perspektiva, pokrócz, takaró, kapeza,¹² papues, harapófogó, dohány-tabáktartó.

¹ A czinedof is a vásznak egyik faja. — ² Kékre festett vászon.

³ Erről sem tudom, mi akar lenni.

⁴ Kagylóarany, t. i. czukorral, mézzel vagy gumival elegyített hulladék-aranyfüst jól összedörzsölt keverékéből készül. Ujabban arany kloridoldatból finom csapadék alakjában kiválasztott aranyból is. (Pallas-Lexicon.)

⁵ Igen finom, vékony levéllé, lemezzé nyújtott vert arany. (Nagy Szótár.)

⁶ Himzésre való arany-ezüst szálak.

⁷ A médál vagy medály süvegre való kerek vagy hosszas paizsforma, drága kövekkel vagy boglárokkal megrakott ékszer, melynek belső oldalára tolltok van alkalmazva. (Radvánszky.)

⁸ Télen nagy hidegben férfi és asszony szőrből vert botost viselt, melyet vagy a lábberre húztak, vagy ha harisnyaalakú volt a nemez, sarut húztak rá. (Radvánszky.)

⁹ Radvánszky azt hiszi, hogy a salavári oly öltöny darab, mely a láb-szárat fedte, posztóból készült, oldalt zsinorral füződött, vagy kapsokkal csatlódott össze, hasonló a mai *gamasche*-hoz.

¹⁰ Nem tudom, mi: tán inga, ütő és nem-ütő (néma) óra.

¹¹ Mente, kaczagányszerű felső ruha.

¹² Nem mai értelemben. Finom bőrből, lábhoz simuló harisnyaformára varrták. Két faja ismeretes: az önálló darab és a mely talpaló helyett a nadrághoz volt varrva. (Radvánszky.)

Közben érdekes adatok az akkori gyermek-játékszerekről:

Vannak ott alakok,
Gyermekeknek valók,
Igen jelesek s czifrák,
Kit csináltak fából,
Kit pedig téasztából.
De nem szólnak, csak némák:
Pattantyusnak valók.

S alább:

Vagyon gyermek zörgő
S káruy lábán csörgő

Mindezekkel azt akarja mondani, hogy az árusnál mindenki megkaphatja a magáét.

Azután rátér tulajdonképeni céljára. Nem kell drágálni az árakat! Messzi földről hozzák. Vámot, harminczadot kell fizetni érte. Költség van a szállítással. A kalmár útja, szállása, étkezése pénzbe kerül. Sok károk is esik „az ily messze járóknak.“ Tengeri vihar éri őket, kalózok, szárazföldi utonállók, rablók támadják meg. Majd ott vannak a vásári tolvajok.

Hangsúlyozza, hogy *független*, tisztességes állás a kalmárság. Sok bajjal jár a kereskedés, de az árus „tisztességesebben él, mint akármely szolga, ki urak konyháját s fejedelmek tálát lesi s nincs egyéb dolga.“ Van gondja, vesztesége, de nyeresége is.

Nagy ismereteket szerez jártában-keltében. Főleg pedig kitanulja:

Minek hol van szűki
És hol micsoda nem lett.
Innen ezt elviszi,
Amazt ott megveszi
S ide hozza a helyett.

Erkölesileg is hasznos az ország-világlátás.

Mert a ki széjjel jár,
Szívében bűn nem jár,
Csak félelem miatt is.
Testi bujaságtól
S torki tobzódástól
Az idegen föld elvon.
Sem üdő, sem az hely,
Nem hagyja, hogy kikelj
Az hivságra, mint otthon.
Kártól úton félvén,
Könyörögsz, de nyervén,
Örvendsz a jó hasznon.

Haza jövéen, otthon boldogan, kényelmesen él családja körében.
Avval végzi:

Ezt az árusokról,	Ezeket, hogy szerzém,
Mind a magyarokról	Bús szívemnek érzém
S mind görögökről irám,	Szertelen nagy bánatját.
Hogy hazám szép földét,	Mindazáltal bizván,
Kenyerét s gyümölcsét,	Segítségül híván
Szeretik, mert akarám:	A vigasztalás atyját:
Hogy árust dicsérjék.	Mivel, hogy fogadám,
Egyébb jó emberek	Egy árusnak adám,
Sem haragusznak talán.	Hogy tartson, mint barátját.

Itt is felecsillan hazaszeretete, s az egészen átvonul józan, szabadelvű felfogása. Ezidétt készült Miskolezi Gáspár *Egy jeles vadkert*-je, Ő kicsinylőleg azt mondja, hogy a kalmárok nem foglalatoskodnak a deáki s egyéb dicséretes tudományokkal és „nincs előttök kedvesebb s gyönyörűsegebb, mint ragadozások és tolvajkodások által gazdagodni, csalárdsággal s mások kárával hizakodni, a melyektől a kegyes lelkek irtóznak.“ S megróvjva a zsidókat: „A keresztyének között békességesen lakó zsidók azon háládatossággal fizetnek ma minékünk, a mint az egér szokott fizetni az ő gazdája erszényének. Mert valaminthogy az egér megrágja az erszényt, azonképen a zsidók a keresztyéneknek minden javokat, s gazdagságokat az ő esalárd árujokkal és mód nélkül való uzsorájokkal kicsalják s elpredálják. Az egér éjjel is az ő porczogva való ételével magát elárúlja, azonképen a zsidók a keresztyének ellen való álnok sziveket semmiképen el nem titkolhatják.“

A mi költőnk egész melegséggel szól a kalmárokról. A zsidót nem is említi, csak a magyart és görögöt. A később typikussá vált erdélyi örmény boltos pedig még nem is volt meg. Az évszáz végére esik beköltözésök. Majd aztán kezökbe került a kereskedelem. Teleki Sándor gróf kedélyesen mondja s mondhatta, hogy Erdélynek három specziálitása van: a bivalytej, a méltóságos úr és az örmény boltos.

A vadászásnak éneké-t egy úrfi kérésére írta. A munka után a sport. De mintha nem is forna úgy a lelkéből ki, mint a többi. A 44 egy rímű (aaaa) alexandrin soros versszakokból álló kis költemény avval kezdődik, hogy „békeidőn jó a vadászat.“ Sok kárt okoznak a vadállatok: a medve pusztítja marháinkat, a szarvas

mezőbeli szénánkat, a farkas a bárányokat, a nyúl zsenge bűzánkat, a vaddisznó feleszi erdeinkben a makkot, szántóinkban az élest, a róka veszedelme a baromfiaknak, a vidra a halastavaknak, vadmaeska a majorságnak, a nyest eszi a mogyorót.

Azt pedig mi adnók síró gyermekinknek,
Néha gyümölcs között kedves emberinknek.

S ezek a kártékony vadak „nem jönnek székre, ha kezdjük citálni, hatalmasan kell hát őket convineálni.“

Jó, hasznos a vadászat, de nem az egyházi szolgáltnak való. Ezeknek gondja legyen az írás-olvasásra. Ép így:

Mesternek, deáknak vadászás nagy kára,
Légyen gondjok nekik a grammatikára.

„Áros ember“ se vadásszék; ne bőrre leselkedjenek, hanem vigyenek posztót a kikészített bőrhöz. Hagyjanak békét ennek a prókátorok is; bibelődjenek a relatoriával; tudakozzák a szék napját, nem a medvék sötét barlangját. A parasztot sem illeti, nem neki való a vadpecsenye, ott a szalonna. Nemes, vitézlő urak dolga a vadászat.

Jó a vadnak húsa, hasznos a bundája. A mészárosok gyakran rossz húst árúlnak. Ha az oláh lopva árúlja, félő, hogy beteg marha húsa. A gyorsan tova futó vadnak bizonyosan egészséges, jóízű a húsa.

Gyönyörűséges is a vadászás. Kora reggel kél az ember. Szívja az üde levegőt. Az étvágy csináló pompás testmozgással épül az egészség. Elszáll a gond, a bánat, felüdül a lélek.

Közben érinti a vadászás két nemét: a hálóval való vadászt és az agarászatot.

Másfelől némi világot vet a régi szokásokra, mikor szigorúan meg volt határozva, hogy milyen rendű ember milyen ruhában járjon; mi illik hozzá, mi szabad neki. Elősorolja, hogy miféle bőr kinek való. T. i. a nyuszt és a hiuz fejedelmeknek; a nyest, róka főembereknek; a farkas közvitézeknek; a fekete róka „főasszonyoknak;“ nyúlőr és vidra gereznának¹ jó, borz drabantnak pus-

¹ Lombos, fürtös külsejű, eredetileg tiszta állatbőrből varrott felső ruha. Később általában béllés.

katokul, medvebőr az erszénygyártónak. Figyelmeztetni akar, hogy kiki a maga sorsa, állapota szerint öltözködjék s azt mondja:

Vagy hogy a ki minek árát megadhatja,
Viselje békével, ha Isten akarja.
Csakhogy readit, sorsát, minden meggondolja,
Hogy köntösén kívül meg ne fázzék tagja.

A végén elmélkedik s nem valami nagy melegséggel arra az eredményre jut, hogy szép a vadászás, ámbár fáradságos. De megérdemli ezt a fáradságot. Jobb a mezőn férfiasan fáradni, mintsem „pénzednek fottáig kockáznod.“ Jobb mint „gonosz személy mellett vagdalkozni“, avagy a koresomán harcolni. S a nemez ifjakhoz, kik „a sok zürzavarban“ még megmaradtak, így szól:

Ne hallgassatok ti rút éktelenségre,
Ne legyen nyelvetek gyors gonosz beszédre.
Ezüstös hüvelyből ón kard kezetekre
Ne keljen, mert hamar fordúl szemetekre.

Ne kövessétek ti az ocsmány tobzódást,
Sem a test, szív, hír, vér rongáló kupázást.
Jobb, vegyétek elő a nemes vadászást,
Hozzátok illendőt szebbet nem lelek mást.

Hagyjátok el hamar az undok restséget,
Mert sokak éltenek rútul vetett véget.
Virtusnak nállatok szereztek fészket,
Ad ő kezetekben egy-egy hasznos féket.

Bár úgy látszik, rábeszélték a költemény írására, mégis méltán sorakozik a többiek mellé. Az ember oly hosszú idő után érdeklődéssel olvassa a régi világ e munkás, gondolkodó, a maga korában s még azután is sokáig nagy hatású írónak sajátos elmélkedéseit, a munkás, békés élet diesőítését, jóakaró intelmeit, buzdításait.

VERSÉNYI GYÖRGY.

Újabb adalékok Dacia felíratánához.

(IV. közlemény.)

VI. *Ompolyiczáról* (Gyulafejevárvár Zalatna között magyar-igeni j.)

Ompolyicza lelőhelyét megörökté *Romer Floris*nak a Műemlékek országos bizottsága levéltárában (Budapest, Andrássy-út) őrzött XXV. sz. jegyzőkönyve 55. lapján. Ezeket *Romer Floris* 1867. körülja alkalmával P. Szathmáry Károly nagyenyedi tanárnál látva jegyezte fel.

70. A legio XIII. gemina fordított bélyege :

G III GEL	G(emina) III X (io)gel
NEM RVA	Aur(lius) Men
RED NA	an der

71. Az itt közölt alakban először jelentkező bélyeg

LEG XIII GEM	Leg(io) XIII Gemina
AVR ENTHIM	Aur(elius) Enthima
A	A

72. Ugyancsak *Ompolyiczáról* P. Szathmáry Károlynál Nagyenyeden látta *Romer Floris* s XXV. sz. jegyzőkönyvéből másoltam le.

LE III GE	Le(gio X)III G(emina)
AVR CALLISTR	Aur(elius) Callistri.

VII. *Boros-Bocsárd* (Alsó-Fejérmegye magyar-igeni járásában).

Apulum (Gyula-Fejérvár) és Tövis között a mai országúttól nyugatra, a *Hegyaljára* eső községnél, valószínűleg az Érczhegység központjához, az ompolymelléki *Ampelumhoz*, a mai Zalatnára elága-

zott útvonalon mellékállomásról a nagyenyedi ev. ref. collegium gyűjteményébe került bélyeges téglá. A szőlőművelés akkor is virágzásban állhatott itt *Krakkó* és Magyar Igen szomszédságában s kisebb római őrállomást jelölhet a XIII. legio eme bélyege:

73. **LEG XIII GE**

VIII. *Torda* (Potaissa).

A) A *legio V. Macedonica* bélyegváltozatai a biharmegyei múzeumban. A bélyegek mindenike fordított. Corp. Inscript. Latin. III. 1690. (cf. p. 1019.) Supplementum 8066. Ezen változatok azonban a Corpus Incriptionum Latinarum eddigi közlésével nem egyeznek s következők:

74. 1. **M V J** 75. 2. változat **W A L**

76. 3. változat **V M Y** 77. 4. változat **V M Y**

78. 5. változat **/ A W**

B) Ugyanott a (Le(g)io) XIII. g(emina) bélyege.

79. **⊂ XIII C**

C. I. L. III. 1629. 1. cf. p. 1018. Supplementum 8064. sz. alatt Mikházáról a kolozsvári múzeumba jutott s *Torma* Károly által Archaeologisch, epigr. Mittheilungen III. p. 112. n. 3 alatt közölt változat párja. Tordáról egy idáig ismeretlen.

C) Idáig ismeretlen bélyegtöredék vége Tordáról

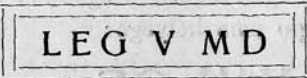
80. **VINI** (Sub cura...) vini.

D) A *Székely Múzeumban Sepsí-Szent-Györggyön*.

81. A székely nemzeti múzeum Sepsí-Szent-Györggyön Gyárfás Győző kir. főmérnök ajándékából nyerte ezt a bélyeges téglát

LEG XIII GL

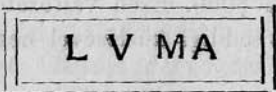
E) Az eszéki múzeumban Nuber Károly által 1889. márcziusában gyűjtve Tordáról.

82. Leg(io) V M(ace)donica).

83. Rendes typus.

 L V M

84. Szokatlanabb alak

 L V MA

L(egio) V Ma(cedonica).

F) Brassói ág. ev. főgymnasium történelmi régiségtárában egy szloptégla lapján. Ilyen alakban ritka bélyeg.

85.

 LEG V M

IX. Székely-Földvár, Torda-Aranyosmegye felvinczi járásában.

Salinae.

C. I. L. III. p. 177. 1014. Supplem. XIII.

86. Székely-Földvár és Veresmart között Tolca József földjén a Legio XIII. gemina bélyegével ellátott téglá került elé, melyet 1888. Erd. Múzeum 26. lapján 21/83 mutattam be. Utóbb még egy töredékről szerezhettem tudomást.

 LE

Ez is nyilván ugyanazon bélyegcsoportozhoz tartozik betűtypusából ítélve. Érdekes azt is felemlíteni, hogy a nagyenyedi collegium tulajdonában levő egyik teljes LEG XIII. G bélyeget ferdén

egy római katona szeges cipő lába nyoma (*caliga*) szeli át. A bélyeg lenyomása után a száradó téglán átlépett katona nyomát örökíti meg tehát a bélyeges téglá.

87. *Székely-Földvár, Kocsárd*, illetőleg Maros-Ujvár szomszéd-ságában, az államiskola építésekor találta Téglás István tanfelügyelő ezt a bélyeget:¹

L V M L(egio) V M(aedonica).

Székely-Földvárhoz *Salinae* castrumot helyezzük s a hadi út elágazott Potaissa (Torda) felé a harasztosi Bogát fennsíkján át, míg a főút a Maros völgyét követte tovább felfelé Vécsig.

X. *Sós-Szent-Márton*, Torda-Aranyosmegye felvinczi járásában.

Ott, hol az Aranyos a Marosba torkollik s hol hidfőt gyanít a hagyomány, határozott római nyomokat észlelt Orbán Balázs is. Téglás István kir. tanfelügyelő a falmaradványok közt a legio V. Macedonica bélyegének fordított típusát találta:

88. W · Y · L

XI. *Nagy-Enyed = Brucla.*

C. I. L. III. p. 178. 1014. XI. Supplementum 1386 XIV.

89. A dr. Várady-féle ház lebontásakor s a városház újra-építésekor találták, 1897. jegyzetem szerint

L V M

90. A Kakasdombon az út leszállításakor talált római téglasirokban fordult elő ez a helyi gyártmánynak látszó primitív kiállítású, gyenge nyomata miatt elmosódó bélyeg, melynek mintáját a legio egyik gyenge írástudója faraghatta ki.

IEC XIII

¹ *Téglás István*: „Római maradványokról Torda-Aranyosmegyében.“ „Archaeologiai Értesítő“ 1898. évf. 431—433. lapján.

Mindkettőt a *Bethlen-collegium* régiségtárába helyezte el a collegium nagyérdemű tanára, Herepey Károly, a kinek ezt a beeses és gazdag régiségtár megalapítását is köszönhetjük.

Zalatna = Ampelum, Alsó Fejérmegye magyarigeni járásában.

C. I. L. III. p. 215. 1016. XXI. Supplementum p. 1400. XXVI.

Zalatna 1900 tavaszán az aranyolvasztó kohó és az országút között *Fortuna Salutaris*¹ szentélyének romjaiból egyéb érdekes régiségekkel s főleg áldozati rézüstökkel több példányban, melyek közül néhány dr. Szontagh Adolf bányaműorvos birtokába jutottak, néhány a kohóhivatalnál maradt s pár példányt én vettem át Kurovszky Zsigmond kohóhiv. főnök, illetőleg a kalauzolásomra felkért Fischer Károly bányamérnök és Posch Lipót segédmérnök szivességéből:

91.

M O A D

Új és idáig megfejtetlen bélyeg.

92.

LEG XIII GL,
AELI ILLIUS

Leg(io) XIII gem(ina)
Ael(ius) Ilius, Julius.

93. A legio XIII gemina megszokottabb bélyegtypusa:

LEG XIII G

Dr. Szontagh Adolf kir. bánya és kohóorvos gyűjteményében Zalatnán 1900. szeptember 8-án jegyeztem fel. C. I. L. III. 1620. 1. cf. p. 1618. Supplementum 8064.

XII. *Bereczk* Háromszékmegye bereczki járásában az ojtózi szoros előtt.

94. A Székely múzeumban Sepszi-Szent-Györgyön, egy hatalmas peremes fedélcserepen, melynek szélessége 0.6 m., hosszúsága azonban eltörés miatt nem vehető ki, ezt a lenyomatot találtam:

¹ *Fortuna Salutaris* és *Jupiter* szentélye *Ampelumban*, vagyis a mai Zalatnán. Archeologiai Értesítő 1902. évf.

LEG III

nyilván Leg(io) IIII
(Flavia Firma).

A bélyeget eleinte én sem méltattam nagyobb figyelemre; de a keleti határszorosok történelmi jelentőségének tanulmányozása újból arra terelé figyelmemet, mert ha valóban *Bereczkből* került oda a Legio IIII. bélyege, ez egy újabb és igen fontos adalék a IV-ik legio daeciai szerepléséhez. Idáig csak Sarmizegethusából bírtuk ennek bizonyítékát s Bereczk a keleti határszélen feletőbb távol esik a legio rendes működési köréhez: t. i. az Al-Dunához. A legio törzs-kara Singidava (Belgrád) vala. Hogyan és mikor került tehát a legio a keleti határszélre? ez itt a nehéz kérdés.

95. Ép példányban és töredékben úgy a Székely múzeumban, hova néhai dr. Szász István collegiumi tanár buzgalma juttatá az első példányokat, mint nálam, a ki Bereczken Fejér városi polgármester előzékenységből szereztem pár példányt.

COH I BRAC

= Coh(ors) I Brac(augustanornm).

Orbán Balázs is ezt a változatot közölte volt a Székelyföld leírása cz. műve Háromszék kötetében. (III. 124. lap). De Goos Károly még egy változatát jegyezte fel ilyen alakban

COH BRAC

Ez a cohors az első dák hadjárat kitörésekor Kr. u. 99-ben¹ Moesia inferior helyőrségéhez tartozott s még 134-ben is táborhelye vala ott, a mint Hadrianus az 134. ápril hó 2-ről keltezett s Gyurgyevónál Ghika Demeter herceg által 1858-ban a Duna partján négyszögű kőszekrénybe rejtve talált katonai elboesátó diplomájából tudjuk.²

96. 1893. július havában Bereczk táborhelyét megtekintve, a helyszínén jegyeztem fel ezt a bélyeget, melynek párja Sepsi-Szent-Györgyön a Székely múzeumban is látható.

¹ Archaeol. epigr, Mittheilungen XI. p. 27. Dessau 1999.

² C. I. L. III. Dipl. XXXIV. Bucurestben a Ghika herceg család múzeumában.

III COH III HIS

Úgy látszik a keleti határőrvédelemben fontos szerepet töltött be, mert a Cohors IIII Hispanorum Equitata a két Küküllő víz-választójára, Enlakához épített castrumban őrködött. A Maros-Keresztúrnál felmerült s gróf Lázár Jenő ajándékából a magy. n. múzeum tulajdonába jutott katonai elbocsátó diploma 158. júliusban Felső-Daciában („in Dacia superiore sub Statio Priseo legato“)¹ megnevezi ezt a Cohorsot is, a mely bízhetőleg azonos lehet a Kr. u. 110-ből ismeretes *Cohors I Flavia Ulpia Hispanorum Equitata*-val, mely cohors Potaissa (Torda) Napocæ (Kolozsvár) közt a hadi útát megépítette.

97. De Bereczk még egy bélyeggel tündöklik Dacia adattárában. Ezt is a székely múzeum bírja. Alakja:

COH HIS

Több ilyen cohors szolgálhatott a római hadseregben. Egy cohors I. Hispanorum az Olt szorosából, a romániai Bivolariéból vált, *Tocilescu* György² bucaresti tanár felíratí közlései után, ismertessé. Egy Cohors II. Hisp. Sebesváralján állott.³ Egy Cohors I. Hispanorum veterana Kr. u. 129-ből ismeretes s 99 ben még Alsó-Moesiában állomásozott.⁴

XIII. Ismeretlen lelőhelyről a balázsfalvi gör. kath. főgymnasiumnál.

98. Lelőhelye ismeretlen. Egészen jól olvasható tiszta nyomás-45 em. nagyságú, a hypocaustumoknak padló táblaként használt hatalmas téglalapon

COH III P

¹ *Torma Károly* Római katonai elbocsátó levél Maros-Keresztúrról, *Archaeologiai Értesítő* 1886. évf. 303—318.

² *Tocilescu*, *Archaeol. epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich*. XIV. p. 14.

³ *Torma K.*, *A Limies Dacicus északi része*. p. 126.

⁴ *Archaeol. epigr. Mittheilungen* XI. 27.

Daciából új bélyeg. Értelmezése ez lehetett:

Coh(ors) IIII p(editata). Az Enlakán állomásozott lovasított cohors IIII equitata kiegészítője lehetett. Származási helyéül az összeköttetés alapján Apulumot feltételezhetjük.

XIV. *Romlott* (Szilágymegye zilahi járás) *Certia*.

C. I. L. p. 167. V. Supplem. p. 1378. VI.

99. $\left\{ \begin{array}{c} \overline{\text{COH II BRIT}} \blacklozenge \overline{\text{AN}} \end{array} \right.$ Coh(ors) II Britan(nica).

Torma K. Archeol. epigraphische Mittheilungen III. p. 112. n. 13.

100.

$\overline{\text{COH II BRITS}^*}$

Coh(ors) II. Br(i)t(omem) valószínűleg miliária, Alsó-Plosyáról *Torma* Károly után ismerjük ily alakban: **COH II BR** ∞. (*Torma* Károly, Erdélyi Múzeum Évkönyveiben I. évfolyam, XIV. tábla 5. sz. alatt.)

XV. *Magyar-Egregy* (Szilágymegye zilahi járás).

Magyar-Egregy (Romlottal együtt) *Certia*-hoz számít. C. I. L. III. 167. V. Supplementum p. 1378. VI.

Borbély Sámuel nyug. székelykereszturi áll. tanítóképezdei igazgató, a zilahi volt áll. tanítóképezde szolgálatában követve azt a hajlamot, melyet *Torma* Károly gyermekei nevelőjeként a kiváló régész munkásságának szemlélete lelkében felkeltett, *Szilágymegye* régiségleleteit szorgalmasan összegyűjtötte. Ily módon érdekes kis gyűjteményre tett szert, melyet Udvarhelymegye régiségtelepeinek s a *Hargitt* u. alján kinyomozott sánczvonalnak, az ú. n. *Kakasbará-da*, *Ördögároknak* tanulmányozása közben vizsgáltam át 1894 július végén.

101. Téglabélyeg Magyar-Egregyről (1882. évbeli gyűjtés) előrése eltörött. Idáig ismeretlen és megfejthetetlen bélyeg:

* Az S betű eredetiben fordítva van.

C O H V I T F

Torma Károly *Magyar-Egregyről* COH VI TF vagyis Cob(ors) V T(h)racum ismertette Archaeol. epigr. Mitth. III. p. 113. n. 14. Ugyanez előfordul a XLIV. számú diplomában.

XVI. *Vármező* (Szilágymegye zilahi járás).

C. I. L. p. 168. VI. Supplementum p. 1370. VIII.

102. Téglabélyeg:

C O H II W V Cob(ors) II Numi(dorum).

Torma Károly közölte először a kolozsvári múzeumban látható példányról.

Finály is közölte az Erdélyi Múzeumegylet III. évkönyvében.

Torma Károly mindjárt helyesen olvasta Cohors II. Numidorum, mely cohors II. Flavia Numidorum Kr. u. 129-ben *Hadrianus* alatt Dacia inferior helyőrségéből ismeretes.

XVII. *Zsolna* (Beszterce-Naszódmege).

103. *Zsolna* (Senndorf) *Beszterczétől* keletre a legutolsó É. K. végvár szomszédságában.

C III Y

Jelenleg a besztercei ág. ev. főgymnasiun gyűjteményében van ezen elmosódott és nehezen olvasható téglabélyeg, melyet egy fedélcserép töredékéről másoltam le 1891.

XVIII. *Maros-Keresztur* (Maros-Tordamegye).

C. I. L. III. Supplementum XV. 13 6. lapja.

104. *Maros-Keresztur* M.-Vásárhely mellett, honnan én valék szerencsés az Erd. Múzeum 1888. évfolyamában (58. lap) az első három felíratot közzétenni, azóta újabb még becsesebb adalékot szolgáltatott a Kr. u. 158-ból származó katonai elboesátó diplomával, melyről *Torma Károly*¹ értekezett. Ugyanonnan szerezte volt

¹ *Torma Károly*: Római katonaelboesátó levél Maros-Kereszturról. Arch. Értesítő. 1886.

az 1901-ben disciplinánk nagy veszteségére szintén elhalálozott *Kováts* Ferencz marosvásárhelyi apát-plebánus ezt az érdekes bélyeget:

ALE BOS* Po ∞ O Ala Bosporanorum miliaria.

Az Erdélyi Múzeum 1888. évf. V. füzete, 242 lapján közölt bélyeg nem volt ezeres Alaé **AL · BOS**. Al(a) Bos(poranorum). Archaeol. epigr. Mittheil. XI. p. 239. n. 20. Torma Károly is egyszerűt látott Deák Farkas néhai igazságügyi osztálytanácsosnál Budapesten. (Archaeol. epigr. Mittheil. VI. p. 239. 4. 20.)

A maroskereszturi katonai elbocsátó diplomában 158. július 8-ról három lovas hadosztály szolgált Felső-Daciában (in Dacia superiore) Ala I Batavorum miliaria, az Ala I Hispanorum Campagonum és az Ala Gallorum et Bosporanorum. Ez utóbbi parancsnokát *Licinius Nigrinus*-t is megnevezi et gregale alae Heptatori Isi filio Besso.

Ezt a lovascsapatot tehát *gallusokból* s *bosporanusokból* toborzott auxiliaris lovasosztály ebben a diplomában vált először ismertté. De az Ala I Bosporanorumra egy felirat *Micia* (Veczel, Maros-Németi) már vonatkozik. Azzal Jupiternek áldoz ugyanis az Ala Bospor(anorum) cui prae est C. Val. Gracilus praefectus. (C. I. L. III. 1344.)

Csakis az Ala Bosporanorum-ot említi az 1197. sz. felirat (Tutor Silvani eques alae Bosporanorum sírköve) Apulumból, a főhadiszállásról, egy felirat Germizarából (Algyógy) C. I. L. III. Supplementum 7888. (Ephemeris IV. 177.) említi, hol a Veranesies jegyzeteiben fenmaradt oltárkövön *Firmin(us)* Florentinus deuria alae Bosporanorum áldozott a fürdő nympháinak. Potaissából (Torda) is vonatkozik egy sírkő az Ala I Bosporanorumra, a mint Mommsen kifejti. (Corp. I. L. III. Supplementum 7696. Ephemeris epigraphica II. n. 384.)

Íme tehát bélyeges téglánk is nyomatékos bizonyítékát képezi annak, hogy ez az Ala nemcsak más csapatokkal, mint Ala Gallorum, hanem önállóan is részt vett Dácia védelmében.

XIX. Zsidovén=Brezovia (Krassó-Szörénym. bogsáni járásában.)

Az első dák háboruban Trajanus császár is Berzovián át vette útját s naplótöredéke szerint: „Inde Berzobein deinde Aizi

* Az S eredetiben fordítva.

processimus.“¹ A terjedelmes castrumot ma már *Zsidovén* házaitól nehéz meghatározni, de 100 év előtt még az egész egy téglá és faltörmelék lehetett s mikor a vallásalap a község benépesítését eszközölte, nem igen akarták a község közepén emelkedő törmelékhalom elfogadni. Később abból építették házaikat. Egyik utczában *Greu* nevű falusi ember háza alatt a pineze teljesen római falrakásból áll, s Müller János alapítvány-uradalmi ispán kalauzolása mellett a várfal alapját is több ponton megtekinthetém 1896/7-ben, mert a lakosság a kőanyagot szorgalmasan kiássá

A várat a Legio III Flavia Firma építette, mely legio a mai *Kostolác* szerb község helyén állott *Viminacium* főhadiszállásából Dacia oecupatióját előkészítette.

A kiásott bélyeges téglákból *Borlea Zsigmond* a bucaresti román akadémia megbízásából szintén sokat elszállíttatott s maga is szorgalmasan ásott itt. Legszebb bélyegpéldányt *Diaconovics Adrian* bogsáni építész mérnöknel láttam Bács-Bogsánban.²

105. Ennek változatai a következők:

a) Kettős kerettel:

b) Egyszerű kerettel:

c) Töredékben, de díszes kerettel:

¹ *Prisciáni*: *Instructionum grammaticarum liber VI.* 14.

² Téglás Gábor: A *Tabula Peutingeriana* hármias daciai útvonalából az Új-Palánkától Zsüppáig, vagyis a Bialoa Temes egyesülésénél fekvő *Tibiscum*ig terjedő fő hadi út helyrajza, hadállásainak stratégiai és közgazdasági jelentősége. *Archaeologiai közleménénk.* 1897. 86—117. lap.

Végre Ormos Zsigmond,¹ a délmagyarországi történelmi társulat elnöke is közölt volt egy keret nélküli bélyeget, mely a temesvári múzeumban látható.

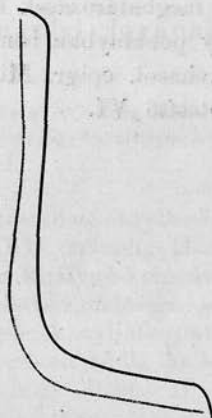
d) **LEG IIII FF**

Már 1783-ban találta volt Hoffinger² az első téglabélyeget.

XX. *Ó-Palánka* (Temesmegye fehértemplomi járásában).

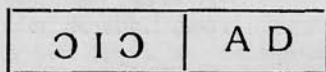
106. Ó-Palánka *Kigyósziget* vagy Szapeja nevű szigetén 1897. november 23-án dr. *Sebesztha* Károly temesvári kir. tanfelügyelő társaságában, a falromok nyugati szélén egy téglatöredéken ezt a domború nyomatú bélyeget találtuk, melynek alsó részében azonban, fájdalom, letörött.

107. Ugyanezen alkalommal a déli falromoknak újjbenyomásos karezolat egy fedélcserép töredéke.

XXI. *Szerb-Posesena* (Krassó-Szörény-megye ó-moldovai járásában a Duna partján, Baziás és Ó-Moldova között.)

108 Posesenáról a délmagyarországi történelmi, régészeti társulat múzeumában 241. leltárszám alatt:

XXII. *Ad Mediam* (Herculesfürdő).

C. I. L. III. p. 248. XXXII. Supplementum XXXVII.

109. A brassói ág ev. főgymnasium gyűjteményében egy fedélcserépen ez van lenyomva:

COI I I DF

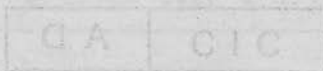
¹ Ormos Zsigmond: Régészeti Közlemények (*Berzovia*). Archaeologiai Közlemények. VIII. 1872. 3. füz. 145—154 l.

² Hoffinger: Neues ungarisches Magazin. 1792. II. p. 104. 107.

* Az eredetiben a betű alsó harmada le van törve.

Alakjánál fogva tartom szükségesnek újból kiadni ezt a minden esetre még rejtélyes bélyeget, melyet 1813-ban találtak egy mészveremben s Aekner, Müller közölték először 925. sz. a Corpus I. Latinarum III. 1633, 24. Hozta Ephemeris epigraphica II. n. 468. alatt Hirschfeld, Bemdorf Epigraphische Nachlese zum Corpus Inscriptionem Latinorum Vol. III aus Dacien und Moesien. Sitzungsberichte der philologisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften Wien LXXVII. 1874. p. 413. hozta. A meghatározások szerint Coh(ors) III D(ell)(finatorum) volna. Még egy példányban ismerjük Ó-Moldováról, a Duna mellől. Böhm L. Archaeol. epigr. Mitth. IV. p. 178. Délmagyarországi Történelmi Értesítő VI.

TÉGLÁS GÁBOR.

IRODALMI SZEMLE.

A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története.

Báró Hornig Károly veszprémi püspök megbizásából írta: *Kollányi Ferencz*
Ó. Szentsége kamarása, n.-muzeumi könyvtárőr. Veszprém. Egyházmegyei könyvnyomda 1901. 8°. 152. l. Ára?

A magyar királyné megkoronázásának az eredete egybeesik az első magyar király idejével, noha egészen a XII. századig Hartvik legendáját kivéve nincs oly emlékünknél, mely királyné-koronázásról szólna. Csak Hartvik említi, hogy Gizella, Szt. István felesége „szent kenettel felkenetvén, a korona viselése által társának nyilatkoztatott.“ Ettől az időtől kezdve ilyféle okiratunk nincs egészen addig az ideig, midőn egy XII. századbéli emlék azt mondja, hogy Ilona, II. Béla király neje 1131-ben férjével együtt megkoronáztatott. Innét már meglehetősen bővíben vagyunk a megtartott királyné koronázásokról szóló tudósításoknak. Hogy azonban melyik püspök végezte ezt a szertartást eleinte, nem tudjuk. Az első, a ki azt állítja, hogy a királyné koronázásának joga a veszprémi püspököt illeti, Ransano lucerai püspök, a ki 1488-ban Mátyás király udvarában pápai követ volt. De hogy mily alapon, kiváltság vagy gyakorlat révén jutott-e a püspök eme jognak birtokába, nem mondja. Annyi bizonyos, hogy már a XIII. században valóságos per folyik az esztergomi érsek és a veszprémi püspök között a felől, hogy kinek a joga megkoronázni a királynét. János esztergomi érsek épp oly hevesen védelmezi jogát, mint a mily határozottsággal vádolja őt Róbert veszprémi püspök a pápa előtt, hogy önhatalmulag megfosztotta a királyné koronázás és felkenés jogától. És itt kezdődik az a homályos vita, mely az esztergomi érsek és a veszprémi püspök között még mai napság is folyik, s melyet tisztázni és bele világosságot önteni van hivatva Kollányi Ferencz könyve.

A munka három részből áll. Az elsőben az idevágó irodalomról számol be, különösen kiterjeszkedve a két fő munkára: Baernkopf érsekpárti és Csapody püspökpárti értekezésére. A második és harma-

dik rész Kollányi saját kutatásairól nyújt felvilágosítást s az itt nagy számmal felsorolt bizonyítékokból vonja le végül a következtetést. A királyné-koronázás történetét két időszakra osztja, melyeknek választó határát 1526 képezi. A mohácsi vész előtt a magyar királyné megkoronáztatása épp úgy ment végbe, mint a királyé: a szent korona mindkettőnek fejére tétetett. A két koronázás között a lényeges különbség az volt, hogy a királyé közjogi actust képezett, míg a királynéé államjogi jelentőséggel nem bírt. A másik, de mellékes különbség a koronázást végrehajtó személyeken alapult. A király megkoronázását az esztergomi érsek végezte, a királynét pedig a veszprémi püspök koronázta meg.

Mikor jutott a veszprémi püspök ehhez a joghoz, nem tudjuk. Némelyek azt hiszik, hogy már Gizellát a veszprémi püspök koronázta meg. De ez nem bizonyos, mert Hartvik legendájának előbb idézett szavaiból nem következik; annyi azonban mégis kétségtelen, hogy a veszprémi püspök már korán hozzájutott ehhez a joghoz, legalább az a viszony, mely a magyar királynék és a veszprémi székesegyház között, melynek a királynék hosszú időn keresztül kegyuraik voltak s hova Gizella és Szt.-László felesége, Adelheid is temetkezett, arra enged következtetni, hogy a veszprémi püspök korán megkapta e kitüntetést. Bajos is volna másképp megérteni, hogyha legalább hosszú kiváltságos gyakorlaton nem nyugodott volna e jog, Róbert püspök a pápáig menjen s János érsekkel szemben Rómában keresse a maga igazát. A baj csak ott volt, hogy Róbert azt oklevelekkel igazolni nem tudta. Ennek az lett a következménye, hogy a III. Ince pápától kirendelt bíróság előtt nem lévén egyik fél jogosultsága sem kétségtelen, kénytelen volt a középútat választani s a királyné-koronázás jogát a kettő között megosztani. Így jött létre az 1216-iki ítélet, mely megállapítja az érsek és a püspök között e jog gyakorlatát. E nevezetes határozat szerint „ha a király és királyné koronázása, felkenése egyidejűleg történik, az esztergomi érsek koronázza meg és kenje fel a királyt, a veszprémi püspök pedig a királynét. Ha pedig a királyné egyedül koronáztatik meg, az esztergomi érsek végezze a felkenést, a veszprémi püspök pedig a koronázást. Ha az esztergomi érsek nincs jelen a királyné koronázásán, a veszprémi püspök végezze a felkenést is, a koronázást is.“

Noha ez az ítélet egyik fél tetszését sem nyerte meg teljesen, Róbert, a veszprémi püspök mégis azt gondolván, hogy a benne neki ítéljt jog mégis csak több a semminél, s ezért érdemes azt az esetleges támadások ellen biztosítani, azzal a kérelemmel fordult III. Honorius pápához, hogy azt erősítse meg, mit a pápa 1220-ban meg is tett. Ez a megállapított módozat több, mint három századon keresztül, egészen 1526-ig érvényben maradt.

A mohácsi vész után változás történt a királyné koronázás szer-

tartásaiban, mert Ferdinand felesége nem a szent koronával, hanem egy másikkal koronáztatott meg 1527-ben. Talán az osztrák uralkodóház szokásai és hagyományai kívánták ezt így, de az is lehet az oka, hogy mivel a királyné koronázás államjogi jelentőséggel nem bír, Ferdinánd nem tartotta helyesnek, hogy ott is a szent korona szerepeljen. Csakhogy a magyar nép még a királyné koronázást sem tartotta végezhetőnek a szent korona nélkül, mivel ő más koronát nem ismert. Így történt, hogy már a legközelebbi koronázás alkalmával felvétellett a szertartások közé az is, hogy a szent korona ha nem is a királyné fejére, de legalább vállára illesztessék. Minthogy pedig most már két korona is szerepelt a királyné-koronázásban, természetes, hogy mivel a veszprémi püspök egyidejűleg nem helyezhette a koronákat a királyné fejére is, vállára is, az egyiknek föltételét másnak kellett átengednie. Így jutott az esztergomi érsek ahhoz a joghoz, hogy a szent koronát a királyné vállához érintse, mialatt a veszprémi püspök a házi koronát teszi a királyné fejére. Ez a szertartás szolgált zsinormértékül a következő királyné-koronázások alkalmával, a nélkül, hogy a veszprémi püspökök annak valamely része ellen kifogást emeltek volna. De midőn III. Károly feleségének megkoronáztatása került napirendre, ezzel a vita is feljult.

Gróf Volkra Ottó veszprémi püspök felterjesztést ad be a királyhoz, a melyben oklevelekkel bizonyítja, hogy az esztergomi érseket semmi néven nevezendő jog nem illeti meg a királyné koronázásban. Kéri tehát a királyt, hogy a veszprémi püspököt helyezze vissza régi jogába, úgy, hogy ő végezhesse a felkenést, a koronázást és a többi ténykedést, a mint végezték hajdan. A király ezt a felterjesztést leküldötte Keresztély Ágost hercegprimáshoz azzal a felhívással, hogy tegye meg rá észrevételeit. A primás hivatalnokainak adta ki tanulmányozás végett, melynek alapján aztán megírja 1714-iki felterjesztését, magának követelve a szertartások végzésének jogát.

Abból, hogy az esztergomi primás rokonságban állott a királyi családdal, már sejthető, hogy milyen kimenetele lesz a dolognak. Tényleg Keresztély Ágost rokonsága többet nyomott az udvarnál, mint Volkrának minden argumentuma. A határozat az lett, hogy „az ünnepélyes nagymisést az esztergomi érsek mondja, a ki a királyné koronázást is végzi,“ a veszprémi püspök pedig igényeivel a rendes kereset útjára utaltatott. Volkra tehát nem tehetett mást, minthogy az országgyűlés előtt eme határozat ellen ünnepélyes óvást emeljen, minek jogosságát egyébként a király maga is elismerte, de azért a királyné-koronázás mégis a veszprémi püspökre nézve sérelmes módon történt.

Mária Ludovikának 1714. végbement koronáztatása után 1792-ig nem volt királyné-koronázás Magyarországon. Mária Terézia ugyanis király volt, II. József nem ismert koronázást, a többi királynék pedig előbb elhaltak, mintsem megkoronázhatták volna őket. E csendes idő vége felé a kérdés az irodalom terére terelődik. Az alkalmat rá Baj-

záth József veszprémi püspök adja a királyhoz és a kancelláriához intézett tiltakozásával. A primáshoz leküldött tiltakozásra a választ Baernkopf Ignác pozsonyi kanonok írja meg a primás megbízásából; de ez alkalmat ad neki arra is, hogy a kérdéssel bővebben foglalkozzék. Tanulmányának eredménye „De jure coronandarum reginarum Hungariae disquisition. Posonii. 1792.“ című munkája lett, melyben nagy készséggel bizonyítja az esztergomi érsek királyné-koronázási jogát. Ellene Csapody Lajos veszprémi kanonok száll síkra „Reflexiones ad disquisitionem de jure coronandarum reginarum Hungariae Posonii editam. Anno 1792. Pestini“ című dolgozatával.

Igy állott a kérdés, midőn Bajzáth értesülvén arról, hogy I. Ferenc feleségét, Mária Teréziát is meg akarja koronáztatni, 1792-ben újabb felterjesztést intéz az udvari kancelláriához, jogának megóvása ügyében. A kancellária az ügyet a király elé vitte, a ki a kancellária javaslatára 1792. ápril. 23-án olyképpen döntött a kérdésben, hogy „az ünnepélyes szentmise, a felkenés, a szent koronának a királyné jobb vállára való helyezése, (tehát a királyné-koronázás lényege) a kormánypálcza és az országalma átadása“... mind az esztergomi érsektől végeztessenek, „a veszprémi püspök 1714-iki keresete pedig, a mennyiben még el nem évült, maradjon meg a maga épségében“.

Ez az utolsó intézkedés a királyné-koronázás jogának kérdésében. A legutóbbi királyné koronázásig valamennyi e szerint ment végbe. A gyakorlat azonban nem gátolhatja a veszprémi püspököt, hogy jogát esetleg újabb bizonyítékok alapján ne érvényesítse. A mire azonban nincs remény. A veszprémi püspöknek tehát csak annyi joga van a királyné-koronázásban, a mennyit neki az 1216. évi római ítélet biztosít.

Ez Kollányi könyvének a tartalma, melynek tárgyalása folyamán a szerző alapos készülségű történetírónak s kiváló jogásznak mutatkozik be újra. Stílusa élvezetes, logikája erős. *Dr. Hám Antal.*

Két művelődéstörténeti munka.

A magyar művelődés és iskolázás története az Árpádok alatt.
Irta *Varjú János.* (Vác, Mayer Sándor könyvny. 1901.) Varjú János szép s minden esetre dicsérendő feladatra vállalkozott. A magyar történet egyes nagyobb korszakairól szóló monografiák áttanulmányozása után főkép a szellemi műveltség terén elért eredmények ügyes áttekinthető összefoglalásával, rövid műveltségtörténeti korrajzokat kíván nyújtani az ifjúságnak házi olvasmányúl. Nem az a célja, hogy a történetbuvárok belőlük, mint forrásmunkákból merítsenek, hanem saját szavai szerint „hogy a magyar történelem tanulásában lelkes magyar ifjúságot az élet mesterének azou tanulságaira is figyelmeztesse, melyeket az intézmények, szokások, az erkölcsök és a művelődés tényezőinek: a művészetek és iskolák fejlődése föltüntetnek“. S feladatának jó részét meg is valósította már a szerző. Jelen tanulmányában az Árpádok korabeli műveltség képét rajzolja főkép Pauler, Horváth

Mihály, Kerékgyártó, Balics Lajos s más régibb és újabb történetírók munkái után. Szerettük volna, ha a pogány magyarok társadalmi műveltségének, továbbá vallásának emlékeivel, maradványaival bővebben foglalkozott volna. A népszokások, népmesék, közmondások telve vannak mythologiai elemekkel; a mythologus Kandra Kabos szerint „amint tele vala az ős ég magyar csillagokkal: úgy el vannak árasztva nemzeti szokásaink is ős hitbeli vonásokkal.“ (M. Mythol. X. 1.) Mindezekre Kerékgyártó művénél több anyagot nyújtottak volna a népköltési gyűjtemények a M. Nyelvőr régebbi kötetei s az Ethnographia évfolyamai. A pogánykori leletekkel is, csak mint régiségekkel foglalkozik a szerző; pedig pl. a sírleletek mindmennyi beszédes emlékei a régi magyar temetési szertartásoknak és szokásoknak, melyeknek hagyományaiból a mai temetési népszokások (a halott ellátása, felruházása, torozás, marékföldszórás stb. is megőriztek néhány töredéket. Igen sok beces adatot mutathatott volna be ezekre vonatkozólag Nagy Géza értekezéseiből (A magyarhoni lovas sírok, A hun, avar és magyar pogánykori leletek jellemzése), továbbá az Ethnographia közleményeiből, de még az általa forrásul is használt Ipolyi „Magyar Mythologia“-jának nagy adathalmazából is.

Varjú ügyes, könnyen áttekinthető tanulmányában máskülönből összegezve olvashatjuk nemzetünk és nyelvünk eredetéről szóló nézeteket az egyes kisebb korszakok műveltségének fejlődését. Különálló fejezetben ismerteti az Árpádok alatti iskoláztatást, kiemelve az egész nemzetnek tanítótestületévé vált magyar papság érdemeit e téren.

A magyar művelődés története vegyesházbeli királyaink korában. (1301—1526.) Irta *Varjú János*. (Vácz, Mayer Sándor könyvny. 1902.) Folytatása az előbbinek. Az úgynevezett „vegyesházbeli királyaink“ nemzeti és európai politikájának rövid áttekintése után külön-külön mutatja be hazánk szellemi és anyagi fejlődésének tényezőit az Anjoukorban, Hunyadi Mátyás előtt és alatt. Összefoglalva megtalálhatjuk benne a korra vonatkozó monographiák íróinak műveikben elszórt adatait. Azonban az összhangot több helyen rontják a szövegbe beillesztett forrásmunkák idézése pl. a 47, 49, 55, 1., melyeknek pontos jelzését, mindig alól, jegyzetben kell végeznünk.

Általában dicséret illeti meg a szerzőt lelkes fáradozásáért. Igen hasznos munkát végezett, különösen a tanuló ifjúság s azok számára, kik nehezen férhetnek hozzá a Szilágyi által szerkesztett millenniumi magyar történehez, s Szalay-Baróti négy kötetes munkájához stb.

Érdeklődéssel várjuk a következő korszak művelődéstörténetét. Kíváncsiak vagyunk arról nemcsak összefoglalást csinálni, hanem a régi emlékek után valósággal azt meg is írni, annál inkább, mert hazánk művelődéstörténetének ép e következő korszakáról nincsen könyvünk. A szerzőnek módjában áll az elsőrangú forrásokhoz hozzájutni; kellemes stílusa és helyes ítélőtehetsége is képesítenék őt e hiányt pótló munka megírására.

Hársing István.

KÜLÖNFÉLÉK.

Mátyás király és Kolozsvár.

A legnépszerűbb magyar király dicsérete és dicsősége zengett okt. 12-én az erdélyi bérczek között s az Alföld sík rónáin. Az ország szíve Kolozsvárt dobogott, a hol Mátyás király lovas-szobrát leplezték le országos ünnepélyek keretében.

A magyar történelem egyik legszebb korának dicsősége, a magyar királyság és állam egykori hatalmának eszménye öltött testi alakot a remek szoborban, melylyel az alkotó művész rajongó honfi szíve és teremtő agya (saját szavai szerint:) meg akarta mutatni Európának, hogy mi volt egykor a magyar!

Kolozsvár, az ország második fővárosa, azzal érdemelte a nemzet ajándékából ezt a szobrot (melynél szebb és hatalmasabb ez idő szerint nincs az országban), hogy itt ápolták ötödfél évszázadon át legkegyeletesebben a nagy király emlékezetét, itt, hol bölcsője ringott, hol gyermekéveit töltötte, melyet király korában is büszkén vallott szülővárosának és hazájának, s a hol születési házát mind ez ideig megőrizte és fentartotta az élő kegyelet.

Heltai Gáspár ezt írja krónikájában: Szilágyi Erzsébet „szülé kedig Mátyást Kolozsvárott Erdélben, mikor írának Christus urunknak születése után 1443 böjt második havának 27. napján, reggel három óraker. Mert az Erzsébet asszony akkor Kolozsvárott szállott vala, jöven Szilágyból, egy szőlőműves kazdag embernél, ki lakik vala az ó-várban, egyenes arezól mikoron bémennek az ó-várban, egy kőházban. És az ember szász vala. Annál marada szálláson is Erzsébet asszony a szülésnek utána egy néhány esztendeig. *És ott vitték a fiát, Mátyást legelőször is az iskolába.* Hogy annak utána magyar királylyá lön Mátyás, nagyon megajándékozá a gazdát és jeles szabadsággal meglátogatá. És örök emléközetre megajándékozá az várost is nagy és jeles privilegiummal és szabadsággal“.

Heltai tévedhetett az évszámban (újabb történetírók 1440-re teszik Mátyás születését), tévedett abban is, hogy a ház gazdája „szász vala“, mert (miként a „Mátyás király Emlékkönyv“-ben kimutattam)

a ház tulajdonosa akkor a magyar *Méhffy Jakab* volt (veje lehetett szász: Kolb István, a ki 1567-ben házára a kiváltságot kapja); de nem tévedett a fő dologban, hogy Mátyás király Kolozsvárt az ó-várban, az ismeretes házban született. Maga a nagy király tesz erről tanúbizonyságot, midőn születési házáat adómentességgel és gazdag kiváltsággal ruházza fel, mert — úgymond — „a királyi méltósághoz illő dolog, hogy születési házáat és helyét kegyadományokkal és kiváltságokkal lássa el”.

A tulajdonosok évszázadokon át gondoskodtak arról, hogy a ház adómentessége és kiváltságai fentartassanak, míglen a város maga vette meg a házat (1750. táján) azért, „hogymivel az szabad ház, nehogy idegen szállván belé, annak szabadsága megvédésével sok bosszúságot szerezzen a városnak”.

Az élő kegyelet tudta, tanuk vallották, hogy ez a ház volt Hunyadi Jánosnak szokott szállása, „ottan lett a világra a magyaroknak nagy emlékezetű atyja, Mátyás király, ki is azután születéshelyét akarván tisztelni, szép privilegiumokkal azon házat és annak jámbor gazdját megajándékozta”.

A nép vallásos áhítattal gondolt e házra, úgy tekintette, mint szent helyet, „hogya ha valamely gonosztevő oda bémenekülhetett, nem volt szabad onnan kihozni”.

A hagyomány és Heltai szerint Mátyás gyermekéveit is Kolozsvárt töltötte s „ott vitték legelőször az iskolába”.

Ez az iskola az ó-vári zárdában lehetett, melynek Hunyadi János kormányzó 1455-ben Kolozsvárt kelt adománylevelében zárdája és monostora megújítására a széki sókamarából évenként 50 aranyat érő sőt rendelt kiszolgáltatni. Mátyás is segítette később e zárdát s némelyek szerint ő építtette templomát is.

Kolozsvár hű maradt a Hunyadi-házhoz a megpróbáltatások idején is. Mátyás 1458-ban kelt egyik kiváltságlevelében elmondja, hogy Kolozsvár, midőn őt László király jogtalanul letartóztatta és édesanyja, nagybátyja s híveik üldöztettek: Kolozsvár népe őket az ő megszabadítására való törekvéseikben állhatatosan gyámolította; a miért is ezen városnak, *melyben született*, minden szabadságát s kiváltságát megerősítette.

Szilágyi Mihály kormányzó Mátyás királylyá választásakor maga is figyelmeztette a kolozsváriakat, hogy „másoknál inkább nevezhetik a királyt magokénak, mert ott született, házi isteneik oltalma alatt növekedett, ott serdült föl. Örvendjenek tehát — úgymond — és adjanak hálát a jó Istennek, hogy az országnak azt a részét így fölmagasztalta s hogy a magyar nemzetre ilyen díszet és üdvösséget árasztott.”

A nagy király kegyelete soha sem szűnt meg szülővárosa iránt. Uralkodása folyamán számos kiváltsággal s külső birtokkal gazdagí-

totta a várost, melyet ilyenmő okleveleiben mindig *szőlővárosának* nevezgetett. Ezekkel a kedvezményekkel vetette meg alapját Kolozsvár felvirágzásának, népessége rohamos szaporodásának, ipara és kereskedelme fellendülésének — polgársága gazdagságának. Az ő kiváltságai tették szőlővárosát „*kincses Kolozsvár*“-rá.

Gondja volt a város építésére, erődítésére is. Ő építtette és újította a Hídkapu és Monostor-kapu bástyáit, ő építtette a farkas-utezai szép templomot (jelenleg az ev. reformátusok belvárosi temploma), melyben a fejedelemség korában számos országgyűlést tartottak. Ő tette az addig inkább szász jellegő várost *magyarrá*, az által, hogy a magyar polgárságot egyenlő joguvá emelte az addig uralkodó szász elemmel. Ettől fogva a tanács és „száz férfi“ fele magyar volt s a bíró egy évben a magyar s a másikban a szász polgárság közül választott.

Igazságszeretetéről is Kolozsvárhoz fűződik az a kedves monda, hogy miképen kémele ki áruhában a kolozsvári bíró csalárdtságát, a ki a szegény falusi jobbágyokkal hordatja be és a városi szegénységgel vágatja fel fáját, s a szegényembernek öltözött királyt is ingyen munkára kényszeríti.

Mátyás király nagy jótéteményeivel szőlővárosa népe szívében magának éreznél maradandóbb emléket állított. A látható emlék addig késett, míg nem a Gondviselés hazánkat és nemzetünket a „legigazságosabb“ királyhoz méltó utóddal, a „legalkotmányosabb“ királylyal ajándékozta meg.

Ő Felsége 1887-iki kolozsvári látogatása alkalmával maga gondoskodott arról, hogy Mátyás király születési háza emléktáblával jelöltessék meg. A város a királyi példaadáson felbuzdúlva, az 1896-iki milleniumi díszközgyűlésen elhatározta, hogy legnagyobb fia születési házát kijavíttatja s átadja az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek néprajzi muzeum helyisége számára.

Az íge azóta testté vált. A díszesen átalakított házban azóta muzeumot alapítottunk, a nagy király szívéhez oly közel álló nép szelme és munkája termékeiből. Felavatása ennek is egyidőben történik a szobor leleplezésével.

A nagy királyhoz méltó szobor állíttatásához a most már nem kincses Kolozsvár egymagában szegény lévén, a hálás magyar nemzet emelt hús év közadakozás alapján lovas-szobrot legnépszerűbb királyának, hogy hirdesse az ő ércalakja a jövő századoknak is, hogy

Oh nagy volt hajdan a magyar
Nagy volt hatalma, birtoka:
Magyar tenger vizében hunyt el
Észak, kelet s dél hulló csillaga.

Mátyás királyt a történelem úgy ismeri, mint a magyar állam-eszme legfenségesebb képviselőjét, a kiben legélesebben kidomborodott a magyar királyság nagyhatalmi állá-ának, erejének, méltóságának, világtörténelmi hivatásának eszményképe. Igazi, Isten kegyelméből és önjerejéből való hatalmas fejedelem, a ki nem fél sem a szultántól, kit visszaver; sem a császártól, a kitől elfoglalja Béceset és Ausztriát, sem a pápától, a kit azzal fenyeget, hogy inkább hármás kereszttel cseréli fel a kettős keresztet, mintsem feladja a, *ostoli* királyi jogait. Hős hadvezér, bölcs államférfi, nagy államszervező, a tudomány és művészet pártolója s népét boldogító: „igazságos“ király.

Ilyen sokoldalúság mellett nem volt könnyű feladata a művészek megleveníteni a nagy királyt, úgy hogy a szobor ne csak álljon, hanem éljen és beszéljen is.

Mátyás király a Fadrusz mindig eszméket ábrázoló művészetében megtalálta a magához méltó alkotó szellemet. Az ő szobra nem poseol, hanem érthetően, szinte megdöbbentő erővel hirdeti, hogy ki volt Mátyás király.

A hatalmat, erőt, dicsőséget (mind e mellett a fenséges nyugodalmat) s népe rajongó szeretetét, lelkesedését hirdeti a szobor.

Bástya fokán, lóháton ül a hatalmas imperatori alak, harezi mezben. A kivívott győzelem dicsfénye sugárzik méltóságos alakjáról; diadalmas kardját megnyugvással fekteti keresztbe a nyergén. Előtte alant a bástya talapzatán hadvezérei (4 hősi alak) zászlókat lobogtatnak s a meghódított tartományok (Cseh- és Morvaország, Ausztria stb.) zászlait rakják le hadurok lábai elé. Ajkukról üdvkiáltás hangzik, átszellemült tekintetökből a rajongó szeretet, lelkesedés és hódolat sugarai áradnak a szeretett király felé. A szobor minden alakja a király dicsőségét, hatalmát, nagyságát hirdeti és magasztalja.

Lesznek, a kik nehezen fogják nélkülözni a nagy szellem allegoriájában a tudományt s művészetet pártoló és az igazságos királyt, a renaissance királyt; de azt el fogja ismerni mindenki, hogy midőn a nagy király nagy erényeinek sokasága közül választani kellett: a hatalom, dicsőség, az azt környező lelkesedés és hódolat jelképezése illet leginkább Mátyás király apotheosisához.

A tudomány és művészet allegoriáját csak a művelt ember szelleme érti meg, de a hatalom s dicsőség eszméjét megértik a népek milliói. Ez az a mi a népek fantáziáját megragadja, a mi általánosan lelkesít. Ezt megérti magyar és idegen egyaránt, ehez nem kell magyarázat.

És ne feledjük, hogy a szobor Kolozsvár főterén áll, szemben az erdélyi havasokkal, honnan „ritkán kellő, híves szellő“ fujdogál a magyar nemzet eszményei ellen. Itt ennek a szobornak nevelő és politikai hivatása van: a régi magyar dicsőség köztudatának ébrentartására s a magyar állameszmének hatalmas jelképezése czéljából. Mátyás

király szobra megmutatja a multat és kitüzi a jövő czélját. Arra figyelmeztet, hogy

„Csak törpe nép felejthet ős nagyságot
Csak elfajult kor hős elődöket.
A lelkes eljár ősei sirlakához
S gyűjt régi fénynél új szövétneket.“

* * *

Kolozsvár hálás a nemzet ajándékáért s a nemzet megnyugvással gondolhat arra, hogy a szobor a nagy király szülővárosában a legjobb helyen áll. Kolozsvár történeti multja s a szobor legközelebbi környezete teljes harmóniába olvad össze a nagy király emlékével. A szobortól 200 lépésnyire áll Mátyás szülőháza. Ennek környékén a régi római város (Napoca) romjait fedi a föld pora, mert a magyar renaissance fejedelme classicus világ törmelékei felett álló falak közt született Háza mögött nem messzire emelkedik a ferencz-rendiek ó-vári temploma, melyet állítólag ő építtetett s melynek oskolájában talán tanulni kezdett.

Születési házával szemben áll Bocskai István fejedelem (a magyar alkotmányos és vallásszabadság kivívója) szülőháza, XVII. századi feliratokkal, czímerekkel.

A szobor háta megett emelkedik a Zsigmond király által épített szép, nagy templom, az erdélyi műépítészet egyik remeke. Nemcsak műemlék, de nagy történeti események színhelye. Gyakran tartottak benne országgyűlést Erdély arany korában. Ott választották a legjelesebb fejedelmeket: Bethlen Gábort, öreg Rákóczi Györgyöt stb. Láta Mátyás családját örömben és búban, látta az országból búcsuzó utolsó nemzeti királyné Izabella könyeit; átélte a reformáció szellemi tusait, szolgált másfél évszázadig az „egy istenthívők“ templomául is.

Az ódon templomot környező tér négy oldalán állanak a régi kolozsvári patricziusok házai, melyeknek legnagyobb részét a Mátyás király által teremtett jólét hívta életre s melyeknek belső részeiben a modern átalakítások után is kőből faragott ajtók és ablak-rámák, czímerek és feliratok hirdetik, hogy a Mátyás által átültetett olasz renaissance hatása alatt épültek.

A Mátyás szobortól jobb kézre ott áll a régi plebániái épület, melynek (1450-ben) építőjét (Sleining Gergely plebánost) még ismerte Mátyás király. Nem rég még állott a „nagy lábás ház“, mely a nagy királynak „szokott szállása“ volt, midőn Kolozsvárt megfordult. A keleti oldalon belső részeiben még épségben áll *Martinuzzinak*, a nagy államférfiúnak, később *Kakas Istvánnak*, a Persiában követjárás közben a Kaspi-tenger partján elhunyt érdemes kolozsvári polgárnak háza, mely a Báthoryaknak volt „szokott szállása“, s melyhez ez a szomorú nevezetesség fűződik, hogy Báthory Zsigmond fejedelem 1594-beu ott

fogatta el az erdélyi tanács urakat, annak az ablakából nézte rokonai, ministerei vérpadra hurczoltatását.

A politikai martirok vére ott omlott ki, hol most a Mátyás-szobor áll; szent hely az melyet, hazaszerető honfiak vére avatott fel azzá három századdal ezelőtt.

Ott emelkednek még az Erdély történelmében nagynevű családok palotái: a Bánffy Dénes által kezdett s Bánffy György (II.) gubernator által ujonnan építtetett palota, a gr. Telekiek palotája, melynek utolsó nagynevű lakója a történetfró Teleki Domokos volt. A városháza, a Rhédey-, Jósika-, gróf Wass-paloták zárják be a négyszöget, melyhez a Wesselényi-, Kossuth-, Deák-, Unio- és Jókai-utcák torkollanak.

Lehet-e ennél szebb történeti környezet Mátyás király-szobra számára?!

A régi bástyák leomlottak a régi kincses Kolozsvár körül (csak a Bethlen-bástya maradt hirmondóul); új kincsek, szellemi kincsek tárházai épülnek újabban Mátyás városában: a Ferencz József-egyetem nagyszabású épületei.

Mátyás király szellemében történik ez is, mert tudjuk, hogy a nagy egyetem-építő, könyvtár-alapító király saját szavai szerint „szabad idejét folytonos háborui közt sem gyönyör és enyhülés nélkül szentelte a tudománynak.”

Kolozsvárt most, a Mátyás-szobor létesítése által teljesedett be a nagy király óhaja, (melyet 1469-iki kiváltság levelében fejezett ki), hogy szülővárosát hírnévben, tisztességben és becsületben növekedni s méltó érdemeiért megjutalmazva óhajtja látni.”

Szebb jutalmat, mint a nagy király szobrát, nem kaphatott volna a kegyelet és hűség jutalmául.

Dr. Szádeczky Lajos.

Mátyás király emléke ünneplése.

Mátyás király lovasszobra leleplezéséről e helyen is meg kell emlékeznünk, mint nagy történeti jelentőségű országos ünnepélyről, melyet a vele kapcsolatosan rendezett egyéb ünnepélyek, közművelődési intézetek felavatása, hazánk culturtörténetében maradandó emlékeztetővé avattak.

Az ünnepélyek sorozatát az *Erdélyi Irodalmi-Társaság díszgyűlése* nyitotta meg okt. 11 én az új unitárius collegium nagytermében, a melyen Szamosi János elnöki megnyitójával, *Felszeghy* Dezső ódával (szavalta Tompa Kálmán), *Bartha* Miklós emlékebeszéddel, *Szabolcska* Mihály verssel (felolvasta Csengeri János titkár), *Jókai*

Mór a Mátyás-emléktábla leleplezésére írt ódájával (szavalta Jankó Abigél) s a jelen lévő ünnepelt költő-fejedelem *Jókai Mór* beszéddel magasztá Mátyás király emlékezetét.

A szobor leleplezése okt. 12-én lelkes nemzeti ünnepély volt. A királyt *József Agost* főherceg képviselte, jelen volt a kormány csaknem teljes számmal, *Szél Kálmán* miniszterelnök vezetésével, a főrendiház *Csáki Albin* gr. elnök, s a képviselőház *Apponyi Albert* gr. elnök vezetése mellett. Ott volt a horvát bán, a vármegyék, városok, tudományos és közmívelődési intézetek képviselői s a kolozsvári Mátyás király teret, a házak erkélyeit, ablakait sőt a háztetőket közel annyi ember szállotta meg, a mennyi 1458-ban Mátyást királylyá választotta.

Fadrusz remek művéről midőn lehullott a lepel, *József Ágost* főherceg a közvélemény érzését tolmácsolta szavaival, hogy „ilyen szép szobrot még nem láttam.“ Nem egy, de öt szobrot kapott egyszerre a nemzet, mert a nagy királyt ábrázoló főalak mellett a nemzetet jelképező mellékalakok mindegyike magában is egy-egy műremek. A közönség kereste is mindjárt, hogy kiket ábrázolnak. A díszlakomán a Fadruszt felköszöntő szónok (*Szádeczky Lajos*) a művész intenciójának tett eleget, midőn megnevezte őket: *Magyar Balázs* az ősz hadvezér, *Kinizsi Pál* a törökverő, *Szapolyai István* nádor, Ausztria kormányzója s *Báthory István* erdélyi vajda személyében.

A szobor leleplezése után a Mátyás király születési házába az Erdélyi Kárpát-Egyet által berendezett *néprajzi múzeumot* nyitotta meg a királyt képviselő főherceg.

A néprajzi múzeum létesítésén évek óta fáradozott az E. K. E. néprajzi bizottsága (gr. *Kuun Géza* tisz. elnök, *Szádeczky Lajos* elnök, *Márki Sándor* alelnök, *Hermann Antal* előadó s a tagok buzgólkodása mellett) s az egybegyűjtött anyagot kiegészítette és szakszerűen rendezte dr. *Jankó János* a bp. néprajzi múzeum igazgatója, segédjével *Stripszky* Hiadorral, s Jankó halála után bevégezte dr. *Seemayer* Vilibáld. A közönséget kellemesen lepte meg a múzeum gazdagsága és eredeti sajátos jellege.

Az ünnepélyek sorozatában d u. a *szépművészeti kiállítás* megnyitása következett. Ebben a kolozsvári és erdélyi festők mutatták be művészetük legújabb termékeit, bizonyítván, hogy a renaissance királyának szülővárosában a művészet is fejlődik és kezd virágozni.

Másnap, okt. 13-án a Ferencz József m. k. tud.-egyetem új

épületeinek felavatása sorakozott az ünnepélyekhez. Dr. Schilling Lajos ez idei rector elmondván az egyetem rövid történetét, dr. *Wlassics Gyula* közoktatásügyi m. k. minister emelkedett szellemű beszédben avatta fel az új főépületet. József főherczeg szép levélben fejezte ki sajnálkozását, hogy betegsége miatt nem avathatja föl személyesen az egyetemet. Levelét méltó e helyen is megörökítenünk :

Nagyságos Rector uram!

Legbensőbb örömmre szolgált azon legmagasabb kitüntetés, melylyel ő császári és apostoli királyi Felsége legkegyelmesebb uram és királyom megbizni kegyeskedett, hogy őtet a Kolozsváron tartandó Mátyás-szobor leleplezése alkalmával s az avval összekötött ünnepélyeknél képviseljem; és fokozódott ezen örömem, hogy ez alkalommal a magyar királyi Ferencz József tudományegyetem új épületét felavathatom, az avval kapcsolatos klinikákat megszemlélhetem és a magyar tudomány-egyetem — melynek tiszteletbeli tagjának büszkén vallhatom magamat — tanári karát üdvözölhetem.

Fájdalom, hogy ez örömömnök véget vetett orvosom határozata, a ki tekintve elterjedt magasfokú tüdőhurutomat, azon véleményének adott kifejezést, hogy az — ahoz való hajlandóságom mellett — könnyen gyuladásba mehet az ilyen út alkalmával. De azért, habár ezen fényes országos ünnepen nem is vehetek most részt, még sem mondok le véglegesen a Ferencz József egyetem megtekintéséről. Tavaszí szemleutam alkalmával Kolozsvárnak szentelek annyi időt, hogy kartársaimat meglátogatva, részletesen megnézhessem áldásteljes működésüket, az új díszes épületekben.

Addig is fogadják legőszintébb ragaszkodásom kifejezését, melylyel váltig maradok

Alesuthon, 1902. okt. 14.

legbensőbb tisztelőjük :
Dr. József főherczeg.

Az ünnepélyek sorrendjét az új igazságügyi palata felavatása végezte be, mely méltóan sorakozott „Mátyás as igazságos“ ünnepeléséhez. *Fekete Gábor* kir. táblai elnök megnyitó beszéde után *Plósz Sándor* (volt kolozsvári egyet. tanár) igazságügyminister avatta fel az igazság szolgáltatás székhelyéül rendelt palotát.

Mátyás király emléke ünnepése méltó volt a nagy királyhoz és a magyar nemzethez. A szobor a mult dicsőségét hirdeti, az új közművelődési alkotások a jelennek és jövőnek szólnak. Fényesen tanúsítják ezek, hogy ez a nemzet nemcsak a múltban, a harczí dicsőségben volt nagy és erős, de van benne erő jelenben is s a közművelődés békés műveivel akarja visszavívni a haza egykori nagyságá, erejét és dicsőségét.

Erdélyi Múzeum-Egylet.

Az E. M. E. képtára gyarapodása. Dr. Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter a Mátyás-szobor leleplezése alkalmából nagybecsű adományával gazdagította az E. M. E. képtárát. Elhatározásáról a következő leirattal értesítette az egyletet:

Az Erdélyi Múzeum-Egylet igazgató választmányának.

Kolozsvár.

A Mátyás király lovasszobrának leleplezése alkalmából közelgő nagy szabású országos ünnep, s az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság rendezésében készülő képzőművészeti kiállítás nyilván hirdetik, hogy Kolozsvár társadalma az ő lelkes közreműködési törekvései közt figyelmét, érdeklődését és tevékenységét immár a képzőművészetre is kiterjesztette.

Örömmel üdvözlöm ezt a szép jelenséget, melyet alkalomul kívánok felhasználni arra, hogy az Erdélyi Országos Múzeum műtárgyainak anyagából egy szépművészeti közgyűjtemény kialakítására részemről az első lépést, kezdetül és buzdításul megtegyem.

Oly ezéliből tehát, hogy az Erdélyi Országos Múzeumban levő műtárgyak csoportjának fejlesztéséhez hozzájárulhassak, az állam tulajdonában levő képzőművészeti tárgyak közül az alább felsorolt 10 festményt letétképen ezennel átengedem:

- Mihalik Dánieltől „Tájkép“, olajfestmény.
- Zemplényi Tivadartól „Búcsús asszony“ olajfestmény.
- Ujvári Ignácztól „Az utca“ olajfestmény.
- Karlovszky Bertalantól „Az ifjúság“, olajfestmény.
- Ligeti Antaltól „Olasz tájkép“, olajfestmény.
- Paczka Ferencztől „De szeretnék páva lenni“, olajfestmény.
- Bosznay Istvántól „Téli napsugár“, olajfestmény.
- Poll Hugótól „Temetés“ pasztell.
- Glatz Oszkártól „Alkony“ olajfestmény.
- Kacziáni Ödöntől „Nagyépentei vízió“, olajfestmény.

Midőn e műtárgyak gondos megóvására, rendszeres kezelésére és nyilvános elhelyezésére, nem különben pedig a révökön alakuló művészeti gyűjtemény csoport fejlesztésére a Muzeumegylet figyelmét felhívom, megjegyzem, hogy a festmények hivatalos átvétele végett közvetlenül az Orsz. Képtár igazgatóságához kell fordulnia.

Budapesten 1092. évi szept. hó 27-én.

Dr. Wlassics.